

Statistics Norway

Statistisk sentralbyrå

Tidsskrift for levekår og livsstil

Samfunnsspeilet

Likestilling satt på kartet

- Hvordan beregner vi antall innvandrere?
- Tannhelse i Norge
- Kriminell på ny?
- Ungdom som sliter dobbelt
- Siden sist

3/2013

Samfunnsspeilet

1,3 millioner

innvandrere

i 2050 er prognosen for denne befolkningsgruppen i Norge med utgangspunkt i det statistiske hovedalternativet. Anslaget viser en økning fra 11 prosent i 2012 til 20 prosent i 2050. Slike beregninger er imidlertid avhengig av hvem som regnes som innvandrere.

Helge Brunborg skriver om forskjellige alternativer og utfordringer, side 2.

10 prosent

tilbakefall til kriminalitet

er det laveste og 55 prosent er det høyeste nivået blant tidligere lovbrytere i Norge, alt etter hvordan de blir gruppert i statistikken og analysert. Andelen som begår ny kriminalitet, er høyest blant dem som er løslatt fra fengslet, lavere blant dem som er siktet eller dømt.

Les mer i Synøve N. Andersen og Torbjørn Skarðhamars artikkel, side 24.

75 millioner

kroner

bevilget staten, som et unntak, til forebygging av tannsykdommer blant eldre. Regelen er at alle voksne bruker private tannleger og betaler selv, men det finnes i Norge et udekket behov for å gå til tannlege. De nordiske landene har ulike ordninger innenfor tannhelsepolitikken.

Trond Ekornrud og Arne Jensen omtaler tre SSB-rapporter om tannhelse, side 29.

3/2013

Samfunnsspeilet
3/2013 – 27. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil, og kommer ut fem ganger i året. Tidsskriftet gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Elisabeth Nørgaard (ansv.), Natasza P. Sandbu (red.), Frode Brunvoll, Even Høydahl, Julie Kjelvik, Geir Nygård, Elisabeth Rønning, Toril Sandnes, Ole Sandvik, Tor Skoglund, Trond Amund Steinset, Kenneth Aarskaug Wiik.

Redigering: Gunn Bredevang og Helga Nordermoen (layout).

Foto: Colourbox, Crestock, Studio Vest.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i oktober 2013.

Internett: http://www.ssb.no/
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-8673-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8674-2 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603 Trykt versjon
ISSN 0809-4713 Elektronisk versjon

© Statistisk sentralbyrå, juni 2013.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.
Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet, Statistisk sentralbyrå.

Helge Brunborg
Framskrivning av innvandrere og norskfødte barn av innvandrere
Hvor mange innvandrere er det – og blir det – i Norge? 2

Kristin Egge-Hoveid
Indikatorer for kjønnslikestilling i kommunene
Likestilling – avhengig av hvor vi bor 10

Elin Skretting Lunde
De unges helse
Unge uten jobb og skoleplass sliter med helsen 17

Synøve N. Andersen og Torbjørn Skarðhamar
Tilbakefall til kriminalitet
Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når? 24

Trond Ekornrud og Arne Jensen
Tannhelse og bruk av tannlegar blant vaksne i Noreg – tre rapportar 2010-2013
Korleis står det til med norsk tannhelse? 29

Siden sist 35

Hvor mange innvandrere er det – og blir det – i Norge?

Siste framskrivninger av Norges befolkning, foretatt i 2012, viser at det blir rundt 1,3 millioner innvandrere i Norge i 2050 ifølge hovedalternativet. Dette betyr nær fordobling av andelen av folkemengden fra 11 prosent i 2012 til 20 prosent i 2050. Men anslaget avhenger av hvem som regnes som innvandrere. Artikkelen illustrerer dette og problematiserer ulike definisjoner.

Helge Brunborg

Hvem er innvandrer?
Innvandrere er i denne artikkelen definert som personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. Innvandrere omfatter ikke personer som er født i Norge, som innvandrernes norskfødte barn. Innvandrere omfatter heller ikke personer i Norge på kortvarig opphold og asylsøkere uten oppholdstillatelse. Se for øvrig tekstboks om begreper på side 7.

Det verserer mange tall og påstander om utviklingen av antall innvandrere i Norge. Et eksempel på dette er påstander om at vi vil få innvandrerflertall om noen tiår. Debatten er imidlertid preget av at sentrale begreper tillegges ulik og noen ganger motstridende betydning. Eksempler på slike begreper er innvandrere og deres barn født i Norge, innvandrere fra ulike landgrupper, muslimske og andre innvandrere, innvandrerandel for Oslo og for hele landet.

Det forekommer også at tallene for *innvandring* blandes sammen med tallene for innvandrere som bor i Norge. Det første begrepet gjelder summen av personer som flytter til landet i en periode, mens det andre gjelder personer som bor i landet på et bestemt tidspunkt.

Også Statistisk sentralbyrås framskrivninger blir diskutert i den offentlige debatten: Hvor mange «generasjoner» skal tas med? For eksempel framskriver Statistisk sentralbyrå (SSB) bare de to undergruppene innvandrere og deres norskfødte barn, og ikke flere generasjoner, som barnebarn, oldebarn, barn av én innvandrer og én forelder som ikke er innvandrer, og så videre.

Denne artikkelen beskriver hvordan SSB framskriver antall innvandrere og deres norskfødte barn, og den gir noen hovedresultater, som blir diskutert i lys av de ulike begrepene nevnt ovenfor.

Framskrivning av innvandrere

Etter hvert som innvandringen til Norge vokste fra midten av 1980-tallet, økte interessen for hvor mange innvandrere det ville bo i landet framover. SSB begynte derfor i 2005 å lage egne framskrivninger av antall innvandrere og deres barn født i Norge.

Det var en selvfølge at disse to gruppene ble tatt med, da de i 2005 utgjorde et innarbeidet begrep kalt 'innvandrerbefolkningen' (Brunborg og Texmon 2006). Flere generasjoner ble ikke inkludert i innvandrerbegrepet fordi *«innvandrernes barn på de områder vi kan måle, har levekår som likner mer på resten av befolkningen enn på innvandrerne. Dette at innvandrernes barn på de områder vi kan måle, har levekår som likner mer på resten av befolkningen enn på innvandrerne, gjør det mindre aktuelt å inkludere flere generasjoner i innvandrerbegrepet.»* (Østby 2006a).

I framskrivningene er innvandrere og deres barn født i Norge inndelt etter landbakgrunn. Dette blir gjort fordi innvandrere består av personer fra mange forskjellige land og kulturer, med ulik demografisk og annen atferd. Siden

Helge Brunborg er demograf og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, gruppe for demografi og levekår. (helge.brunborg@ssb.no)

2010 har vi regnet med tre landgrupper, se tekstboks. Antall landgrupper ligger imidlertid ikke fast og vil kunne endres.

Noen få andre land lager offisielle framskrivninger av innvandrere, blant annet Danmark, Sverige og Nederland. Danmarks statistik (2013) gjør omtrent det samme som SSB og framskriver personer med dansk opprinnelse, innvandrere og deres etterkommere, de to siste gruppene fordelt på vestlige og ikke-vestlige land. I Sverige framskrives befolkningen født i Sverige og i utlandet hver for seg. De siste er inndelt i ni landgrupper. Etterkommere av innvandrere framskrives ikke særskilt (SCB 2012).

Det finske statistikkbyrået framskriver ikke innvandrere. Det nederlandske sentralbyrået framskriver hele befolkningen, deriblant vestlige og ikke-vestlige utlendinger (kalt *allochtonen*), som omfatter innvandrere og personer som har minst én forelder som er født i utlandet (CBS 2013).

Hva viser våre tall?

Resultatene fra 2012-framskrivningen viser at antall innvandrere i Norge vil vokse fra 0,55 millioner i 2012 til 1,3 millioner i 2050 (se figur 1 for hovedalternativet). Tallet vil deretter vokse svakt i 15-20 år, før det synker langsomt til 1,2 millioner i 2100. Tar vi med de norskfødte barna til innvandrere, vil antallet vokse fra 0,66 millioner i 2012 til 2,03 millioner i 2070 og deretter avta til 2,01 millioner i 2100.

Tre landgrupper

Siden 2010 deler Statistisk sentralbyrå innvandrere og deres norskfødte barn inn i tre grupper for landbakgrunn i befolkningsframskrivningene (Brunborg mfl. 2012). For innvandrere bestemmes landgruppe av fødelandet og for norskfødte barn av to innvandrere av foreldrenes fødeland (mors dersom far kommer fra et annet land).

- Gruppe 1: Vesteuropeiske land samt Nord-Amerika, Australia og New Zealand.
- Gruppe 2: Østeuropeiske EU-land.
- Gruppe 3: Resten av verden.

Alternative framskrivninger

MMMM: *Hovedalternativ.* Mellomverdier for de fire komponentene fruktbarhet, levealder, innenlandsk flyttenivå og innvandring. Innvandringen er om lag 75 000 per år til 2016 og synker så til om lag 40 000 i 2050.

MMML: *Lav innvandring.* Ellers mellomverdier for de tre andre komponentene. Innvandringen synker til 15 000 i 2100.

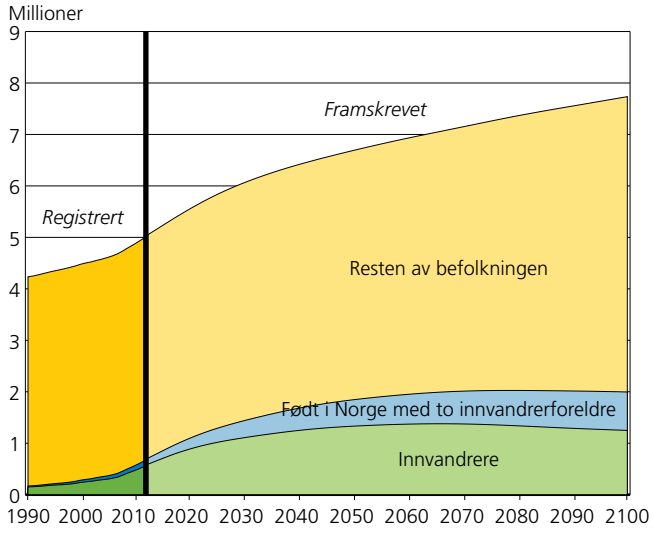
MMMH: *Høy innvandring.* Ellers mellomverdier for de tre andre komponentene. Den årlige innvandringen er 90–100 000 i hele århundret.

LLML: *Lavalternativ.* Lave verdier for fruktbarhet, levealder og innvandring.

HHMH: *Høyalternativ.* Høye verdier for fruktbarhet, levealder og innvandring.

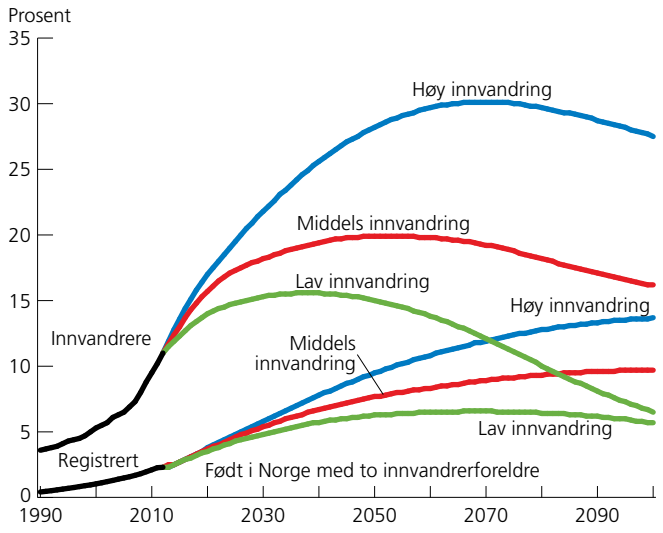
For mer informasjon om alternativene, se SSB (2012), Brunborg mfl. (2012) og Tønnessen mfl. (2012)

Figur 1. **Innvandrere, personer født i Norge med to innvandrerforeldre og øvrige befolkning. Registrert og framskrevet i hovedalternativet. Antall**

Kilde: Befolkningsstatistikk og befolkningsframskrivninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Andel av befolkningen som er innvandrere (øverst) og personer født i Norge med to innvandrerforeldre (nederst), registrert og framskrevet i tre alternativer for innvandring. Prosent**

Kilde: Befolkningsstatistikk og befolkningsframskrivninger, Statistisk sentralbyrå.

SSBs befolkningsframskrivninger
I SSBs framskrivninger i perioden 2005-2010 ble antall innvandrere beregnet separat fra resten av befolkningen, noe som gjorde det vanskelig å gjøre sammenlikninger. For eksempel måtte anslagene på hvor stor del av befolkningen som er innvandrere, bygge på tall fra to forskjellige og ikke helt konsistente beregninger, innvandrerframskrivningen og den regulære nasjonale og regional framskrivningen.

I 2011 utviklet vi derfor en integrert modell (Brunborg og Texmon 2011, Texmon og Brunborg 2013). Denne framskriver som før befolkningen bosatt i Norge etter alder og kjønn. I tillegg er befolkningen oppdelt i innvandrere og deres barn født i Norge etter de tre gruppene for landbakgrunn som er nevnt ovenfor, samt den øvrige befolkningen. I alt framskrives altså sju undergrupper av befolkningen.

For første gang ble det også tatt hensyn til hvor *lenge* innvandrere hadde bodd i Norge. Botid har stor betydning for fødsler og utvandring, og dessuten for utdanning, sysselsetting og lignende. Det ble dessuten gjort forutsetninger om innvandringen i alt og ikke bare om nettoinnvandringen (innvandringsoverskuddet), slik at utvandringen fikk en mer selvstendig rolle.

Fordelen med den nye modellen er at den gir tall *både* for innvandrere og for den øvrige befolkningen. Ulempen er at den ikke produserer regionale tall for kommuner og fylker, men Texmon (2012) gir slik informasjon. For nærmere beskrivelse av metodene, se Brunborg mfl. (2012).

SSB og FN har ulike definisjoner av innvandrere
SSB definerer innvandrere som personer født i utlandet med to utenlandsfødte foreldre. Ved inngangen til 2013 bodde det 593 322 slike personer i Norge.

FN regner *alle* personer som er født i et annet land enn det de bor i som innvandrere (United Nations 2002).

Ifølge tabell 1 bodde det 663 870 utenlandsfødte personer i Norge i 2013 etter FNs definisjon, dvs. om lag 70 000 flere enn etter SSBs definisjon av innvandrere. Forskjellen utgjøres blant annet av personer født i utlandet av foreldre uten innvandrerbakgrunn.

På den annen side bruker ikke FN begrepet innvandrerbakgrunn og oppgir derfor ikke tall for personer født i et land av to innvandrerforeldre. FN og de fleste land har en nedre grense på ett års botid for å bli regnet med til landets befolkning, mens Norge har en grense på seks måneder.

Hovedalternativ – ut fra middels anslag

Hovedalternativet (se tekstboks om alternativene) innebærer middels anslag på framtidig fruktbarhet, levealder, innenlandsk flytting og innvandring (Brunborg mfl. 2012), se figur 1.

For innvandringen tar vi utgangspunkt i en økonomisk modell der innvandringen hovedsakelig bestemmes av den økonomiske utviklingen i Norge og andre land, da disse faktorene har vist seg å ha stor innflytelse på innvandringen til Norge (Brunborg og Cappelen 2010; Tønnessen mfl. 2012). Vi antar at forskjellene i inntekt per innbygger mellom Norge og resten av verden gradvis vil bli mindre, hovedsakelig fordi vi regner med at olje- og gassinntektene etter hvert vil avta. Da usikkerheten øker sterkt jo lenger fram i tid vi går, har vi holdt de økonomiske faktorene konstante etter 2040.

Selv om vi regner anslagene i hovedalternativet for å være de mest realistiske, er framtiden selvsagt usikker. Spesielt kan innvandringen bli en helt annen. Framskrivninger basert på andre plausible forutsetninger viser hvilke utviklingstrekk man også må være forberedt på.

Forskjellige framtidsalternativer

Figur 2 viser resultatene fra tre beregninger. I alternativet med høy innvandring (se tekstboks) antar vi at forholdet mellom inntektsnivået i Norge og andre land vil holde seg uendret på et høyt nivå, mens vi i lavalternativet antar at forskjellen mellom Norges og andre lands inntektsnivå vil synke, og at Norge etter hvert vil bli liggende på gjennomsnittet for andre rike land. De andre komponentene (blant annet fruktbarheten) holdes konstante på mellomnivået i denne sammenhengen (Tønnessen mfl. 2012).

I figur 3 har vi lagt sammen tallene i figur 2 for hvert alternativ, slik at vi får andelen for innvandrere *og* deres norskfødte barn for høy, middels og lav innvandring. Figur 2 og 3 viser at i alle tre alternativer vil andel innvandrere øke en del, men så gå ned, også om deres norskfødte barn regnes med. Dette kommer av to forhold:

For det første har vi som nevnt antatt at innvandringen til Norge etter hvert vil gå ned fordi Norges økonomiske situasjon vil bli mindre gunstig sammenlignet med store deler av resten av verden.

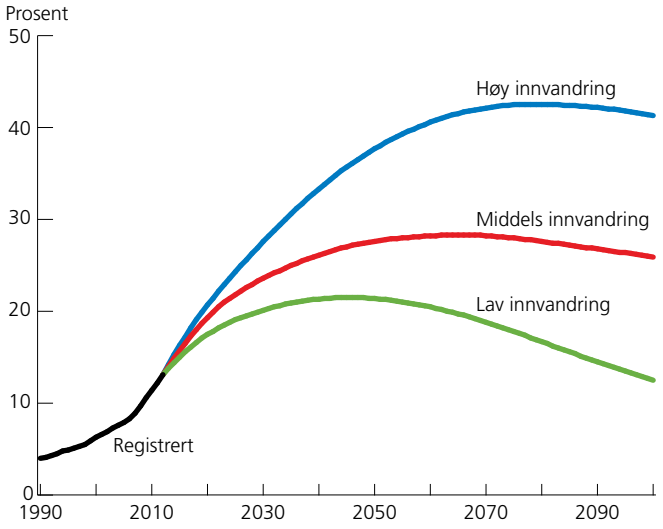
For det andre vil utvandringen vokse fordi det blir flere og flere innvandrere, og innvandrere har betydelig høyere utvandringstilbøyelighet enn resten av befolkningen. Dette medfører at nettoinnvandringen synker, etter noen år også i høyalternativet, og at andel innvandrere etter hvert vil gå ned. I høyalternativet kulminerer andelen på 30 prosent rundt 2070 og synker så til 28 prosent i 2100, som vist i figur 2.

Summen av innvandrere og deres barn født i Norge vil kulminere på 28 prosent rundt 2065 i hovedalternativet og på 42 prosent rundt 2080 i høyalternativet, som vist i figur 3. Heller ikke i alternativet med svært høy innvandring vil altså denne andelen komme opp i 50 prosent.

Personer med innvandrerbakgrunn – en sammensatt gruppe

Som nevnt i innledningen framskriver vi bare to undergrupper av befolkningen, innvandrere og deres barn født i Norge, i tillegg til den øvrige befolkningen. For noen formål kan det være nyttig å ha tall for både foreldre og barn, da barna som regel har samme bosted og levekår som foreldrene og påvirkes av deres atferd, i alle fall så lenge de er under 18 år. For eksempel flytter barn som regel sammen med foreldrene, både innenlands og til og fra landet. I befolkningsframskrivningene oppgir vi vanligvis tall for disse to gruppene hver for seg.

Figur 3. **Andel av befolkningen som er innvandrere eller født i Norge med to innvandrerforeldre, registrert og framskrevet i tre alternativer for innvandring. Prosent**

Kilde: Befolkningsstatistikk og befolkningsframskrivninger, Statistisk sentralbyrå.

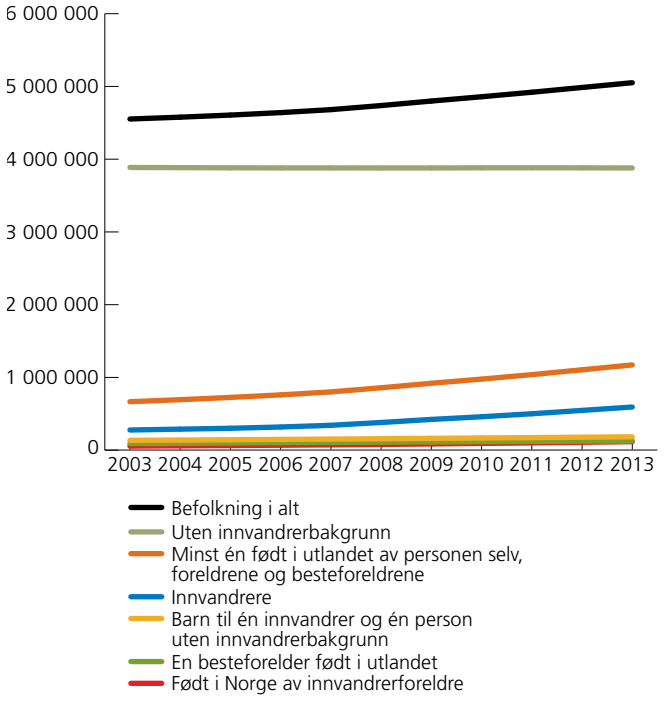

Tabell 1. **Personer bosatt i Norge den 1.1.2013 etter eget, foreldrenes og besteforeldrenes fødeland**

	Selv født i Norge			Selv født i utlandet			I alt
	Begge foreldre født i Norge	Én forelder født i Norge	Ingen foreldre født i Norge	Begge foreldre født i Norge	Én forelder født i Norge	Ingen foreldre født i Norge	
I alt	**4 015 408**	**249 934**	**122 063**	**36 321**	**33 123**	**594 426**	**5 051 275**
Alle fire besteforeldre født i Norge	**3 879 086**	26 946	235	33 478	696	11	3 940 452
Tre besteforeldre født i Norge	126 670	25 184	289	2 417	542	16	155 118
To besteforeldre født i Norge	8 766	183 637	2 056	416	29 149	432	224 456
Én besteforelder født i Norge	421	8 740	2 339	6	2 455	645	14 606
Ingen besteforeldre født i Norge	465	5 427	**117 144**	4	281	**593 322**	716 643

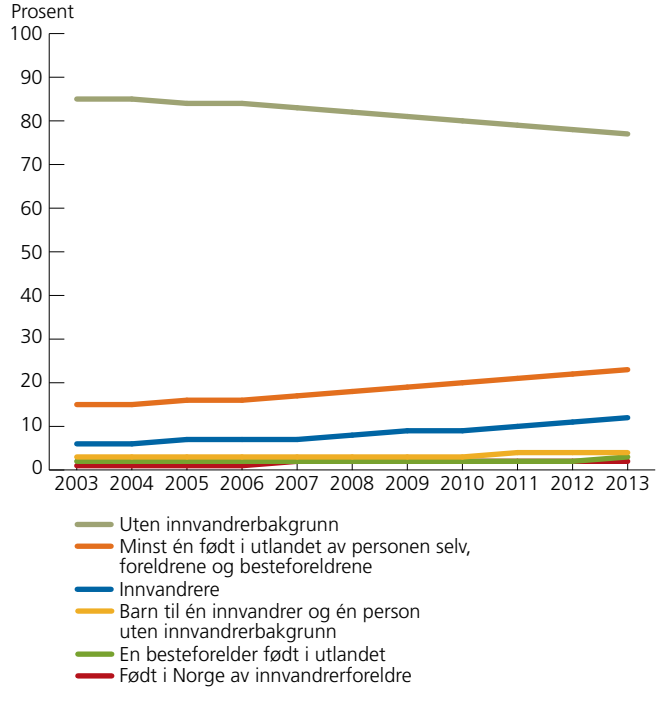
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Antall personer, etter innvandrerbakgrunn. 2003-2013**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5. **Andel personer, etter innvandrerbakgrunn. 2003-2013. Prosent**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Men også andre grupper med innvandrerbakgrunn kan være av interesse. Hvis vi bruker opplysningene i SSBs befolkningsregister om fødelandet til alle personer bosatt i Norge, samt fødelandet til foreldrene og besteforeldrene, får vi i alt 30 mulige kombinasjoner, se tabell 1.

De to undergruppene vi framskriver, i tillegg til den samlede folkemengden, er uthevet i nederste linje. Ved inngangen til 2013 utgjorde disse to gruppene 710 000 personer til sammen. Det var 3,9 millioner personer som bare hadde norskfødte foreldre og besteforeldre (nest øverste venstre hjørne i tabellen). Dette betyr at det er en restgruppe på 460 000 personer som har noe innvandrerbakgrunn i og med at de har minst én utenlandsfødt forelder eller besteforelder. Dette gjelder blant annet 183 637 personer med én utenlandsfødt forelder, 465 barnebarn av innvandrere, og 5 427 personer født i Norge med én forelder som er innvandrer og én som er født i Norge av to innvandrerforeldre. Gruppa er altså svært sammensatt.

Personer uten innvandrerbakgrunn

Den største gruppa er den hvor verken personen selv eller noen av foreldrene eller besteforeldrene er født i utlandet (se nest øverste celle til venstre i tabell 1). Denne gruppa har vært tilnærmet uendret på litt under 3,9 millioner for de årene vi har tall for, dvs. 2003-2013 (se figur 4). Men som *andel* av den samlede folkemengden har den sunket fra 85 prosent i 2003 til 77 prosent i 2013 (se figur 5). Dette skyldes særlig den store innvandringen de siste årene, men også et økende antall fødsler der én av foreldrene er innvandrer og den andre ikke er det. Vi lager ikke noen egen framskrivning av denne undergruppa.

Det bor altså 1,2 millioner. personer i Norge med én eller flere utenlandsfødte foreldre eller besteforeldre. Om mange av disse ville det være vanskelig å si at de ikke er norske, helnorske eller etnisk norske. Kjente eksempler på dette er Kongen (som er født i Norge og har to foreldre og fire besteforeldre som er født i utlandet) og Kronprinsen (som har to besteforeldre født i utlandet).

Stort mangfold i bakgrunnen

Den nest største gruppa i tabell 1 er innvandrere (593 322). Alle disse er per definisjon født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre (og fire utenlandsfødte besteforeldre). Denne gruppa er likevel mangfoldig på andre måter:

For det første kommer innvandrerne fra mange forskjellige land. Omtrent en fjerdedel kommer fra Vest-Europa, litt under halvparten fra østeuropeiske EU-land og litt over halvparten fra resten av verden. For det andre har de kommet til Norge av mange forskjellige grunner: Av de ikke-nordiske innvandrerne, kom i 2011 halvparten for å arbeide, en av ti søkte beskyttelse (flyktninger og asylsø-

kere), hver tiende kom for å studere, mens en tredjedel kom for å stifte familie eller å forenes med familiemedlemmer som allerede var her.

Den tredje største gruppa er personer som er født i Norge, og som har én forelder og to besteforeldre som også er født i Norge (183 637). Den omfatter blant annet barna til foreldre der en person bosatt i Norge uten innvandrerbakgrunn har funnet en ektefelle eller partner i utlandet. Av disse har i dag 2/3 en forelder fra Vest-Europa og Nord-Amerika (landgruppe 1, se tekstboks).

Deretter kommer personer med én besteforelder født i utlandet (183 637). Nesten alle disse besteforeldrene er født i Vest-Europa og Nord-Amerika – halvparten av dem i Norden. Dette skyldes tidligere tiders migrasjon, blant annet på grunn av krigen i 1940-45, danske gårdsarbeidere og hushjelper, osv.

På femteplass kommer den andre av de to gruppene vi framskriver og som får mye oppmerksomhet i mediene, norskfødte med to innvandrerforeldre (117 144). Her er det omvendt: Bare 9 prosent har foreldre fra Vest-Europa og Nord-Amerika. Majoriteten (over 80 prosent) har bakgrunn fra østeuropeiske EU-land (landgruppe 2).

Deretter er det et langt sprang ned til de neste gruppene. Den største av dem består av personer som er født i utlandet, men med begge foreldre og alle fire besteforeldre født i Norge (33 478). Denne gruppa omfatter barn adoptert fra utlandet, hvis juridiske foreldre og besteforeldre stort sett er født i Norge. Den omfatter også personer født mens foreldrene var midlertidig bosatt i utlandet, som misjonærer og forretningsfolk

Noen andre grupper er barn av én innvandrer og én norskfødt med to innvandrerforeldre og (5 427), og innvandreres barnebarn (465 personer). Gruppene er små, men har vokst kraftig de siste årene, fra henholdsvis 1 224 og 42 i 2003, og vil trolig fortsette å gjøre det framover.

Framskriver vi for få undergrupper av befolkningen?

Som nevnt framskriver vi bare to undergrupper av befolkningen med innvandrerbakgrunn, innvandrere og deres norskfødte barn. Det er i prinsippet mulig å framskrive alle gruppene i tabell 1, men flere grupper ville naturligvis komplisere arbeidet, og vi mangler ofte grunnlag for å framskrive deres atferd. Dessuten er mange av gruppene små, slik at observasjonsgrunnlaget blir tynt for å estimere de parametrene vi trenger (som fødsels- og utvandringsrater). Vi vet for eksempel lite om utvandringstilbøyeligheten eller fødselsraten til innvandrernes barnebarn.

For å framskrive en undergruppe må formålet være klart, og gruppene bør også skille seg vesentlig fra befolkningen for øvrig. Integreringsperspektivet kan være viktig. Dersom empiriske analyser viser at noen grupper henger etter i integreringen eller er av særlig interesse av andre grunner, kan det være grunn til å ha kunnskap om hvordan størrelsen av disse gruppene kan forventes å utvikle seg framover.

Et eksempel på analyse der framskrivningene av innvandrere og deres norskfødte barn for de tre landgruppene er brukt, er virkninger av innvandring på offentlige finanser (Holmøy og Strøm 2012).

Betegnelser og begreper

Innvandring
Enhver flytting til Norge med intensjon om å bo her i minst ½ år. Omfatter både personer født i andre land og personer født i Norge. Personer med gyldig oppholdstillatelse blir registrert i Det sentrale folkeregisteret og får tildelt personnummer, dersom de ikke har hatt det før.

Innvandrer
- Før 1994: Innvandrer ble definert som en person bosatt i Norge med utenlandsk statsborgerskap
- Fra 1994: Innvandrer ble redefinert som «person født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre» og «innvandrerbefolkning» ble definert som «førstegenerasjonsinnvandrere og annengenerasjonsinnvandrere».
- Fra 2000: «Annengenerasjonsinnvandrere» ble erstattet av «personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre».
- Fra 2008: «Førstegenerasjonsinnvandrere» ble erstattet av «innvandrere».«Innvandrerbefolkning» ble erstattet av »innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre»

Innvandrerbakgrunn
SSB har ingen definisjon av dette begrepet. Det kan bety ulike ting i ulike sammenhenger, som drøftet i forbindelse med tabell 1.

Betegnelser om statistiske kategorier som er utgått i SSB
- Innvandrerbefolkning
- Etterkommere
- Første- og annengenerasjonsinnvandrere
- Vestlige og ikke-vestlige

Betegnelser som ikke er definert og brukt av SSB om statistiske kategorier av personer
- Nordmann
- Norsk (annet enn om statsborgerskap og språk)
- Helnorsk
- Etnisk norsk
- Fremmedkulturell
- Fjernkulturell
- Majoritetsbefolkning
- Minoritetsbefolkning

For en nærmere diskusjon av disse og andre begreper og betegnelser, se Østby (2006a, 2006b), Dzamarija (2008) og Høydahl (2008).

Selv om de fleste innvandrere blir mer integrert jo lenger de har bodd i landet, og barna deres blir mer integrert enn foreldrene, kan det være noen grupper det går langsommere for (Henriksen, Østby og Ellingsen 2010). De ulike gruppene er svært sammensatt med hensyn til landbakgrunn. Det kan derfor være mer fruktbart å gjøre framskrivningene for flere landgrupper enn å gjøre det for flere undergrupper av befolkningen. En mulighet er å dele den store restgruppa som vesentlig kommer fra ikke-europeiske land (landgruppe 3, se tekstboks) inn i verdensdeler eller i enkeltland.

For noen formål kan framskrivninger av persongrupper etter andre kjennetegn enn landbakgrunn være lærerikt. Én slik egenskap er utdanning, som imidlertid forandrer seg over livsløpet og hvor sammenhengen mellom foreldrenes og barnas utdanning ikke er gitt.

En annen egenskap ved personer er religion, som har fått mye oppmerksomhet. SSB har ikke individdata om religiøs tilhørighet. Slike opplysninger blir samlet inn av Brønnøysundregistrene, der de etter kontroll og opptelling blir slettet. SSBs nåværende modellapparat er derfor ikke egnet til å framskrive befolkningens fordeling på trossamfunn.

Dersom man er villig til å gjøre forutsetninger om sammenhengen mellom religion i opprinnelseslandet og religionen til innvandrere og deres etterkommere i Norge, kan det gjøres anslag på den framtidige religiøse tilhørigheten for befolkningen. Dette er gjort for muslimer. Vi har anslått at andel muslimer i befolkning vil øke fra 2-4 prosent i 2010 til 6-11 prosent rundt 2050 (Brunborg og Østby 2011). Dette stemmer godt overens med framskrivninger fra det amerikanske forskningssenteret PEW (2011), som har beregnet en økning i muslimandelen fra 3 prosent i 2010 til 7 prosent i 2030.

Innvandrerflertall i Oslo?

SSB lager vanligvis ikke regionale framskrivninger av innvandrere og deres barn. Dette ble imidlertid gjort i 2011, basert på de framskrivningene som ble publisert i juni 2011 (Texmon 2012). Resultatene fikk stor oppmerksomhet, særlig fordi de viste at i Oslo i 2040 ville rundt halvparten av befolkningen være innvandrere eller deres barn født i Norge (se første linje i tabell 2).

Tabell 2. **Innvandrere og norskfødte barn i prosent av samlet folkemengde i Oslo i 2011 og 2040, framskrevet i tre alternativer**

	Registrert 2011	Framskrevet 2040		
		Lav-alternativ LLML	Hoved-alternativ MMMM	Høy-alternativ HHMH
Innvandrere + norskfødte barn	28	40	47	56
Innvandrere	22	29	34	42
Innvandreres norskfødte barn	7	12	13	15
Landgruppe 1 (Vest-Europa med mer)				
Innvandrere	5	4	5	5
Innvandreres norskfødte barn	0	1	1	1
Landgruppe 2 (Østeuropeiske EU-land)				
Innvandrere	2	4	6	9
Innvandreres norskfødte barn	0	1	1	2
Landgruppe 3 (Resten av verden)				
Innvandrere	14	20	23	28
Innvandreres norskfødte barn	6	10	11	12

Kilde: Befolkningsstatistikk og befolkningsframskrivninger, Statistisk sentralbyrå.

Disse tallene omfatter altså innvandrernes barn født i Norge. Holder vi dem utenfor, blir andelen 34 prosent i hovedalternativet (andre linje i tabellen). Tall for flere år framover har vi ikke, da de regionale befolkningsframskrivningene bare lages til 2040.

Tallet på *over* halvparten (56 prosent) gjelder bare i alternativet med høy innvandring og inkluderer altså norskfødte barn av to innvandrerforeldre. Det er høyst usikkert om

innvandringen til Oslo vil fortsette å være like høy framover. For eksempel gikk den betydelig ned fra 2011 til 2012, med over 10 prosent. Merk også at høyalternativet her betyr at det er forutsatt høye verdier også for fruktbarhet og levealder og ikke bare for innvandringen, som i figur 2 og 3. For lavalternativet er det forutsatt lave verdier for fruktbarhet og levealder og ikke bare for innvandringen, se tekstboks om framskrivningsalternativene.

Tallene i de tre øverste linjene i tabellen omfatter personer med bakgrunn fra alle land, inkludert blant annet mange svensker og polakker. Deler vi opp befolkningen på landbakgrunn på samme måte som foran, kommer det fram interessante nyanser. Andelen for personer med bakgrunn fra landgruppe 3 er rundt en fjerdedel av befolkningen i hovedalternativet. Innvandrere fra de to andre landgruppene utgjorde henholdsvis 2 og 5 prosent i 2011.

Den regionale innvandrerframskrivningen viser at innvandrere fra landgruppe 3 vil fortsette å være den største innvandrergruppa i Oslo. Andelen vil vokse fra 14 prosent i 2011 til mellom 20 og 28 prosent i 2040. Dette er om lag dobbelt så høyt som for hele landet, der andelene er 6 prosent i 2011 og mellom 9 og 13 prosent i 2040.

Neppe halvparten av befolkningen

Antall innvandrere i Norge har vokst betydelig de siste årene og vil trolig fortsette å gjøre det framover. Andelen vil imidlertid ikke komme opp i halvparten av befolkningen i dette århundret i følge SSBs befolkningsframskrivninger. Dette gjelder også om vi tar med innvandreres barn født i Norge.

Tallene for Oslo blir av og til brukt i innvandringsdebatten om hvordan utviklingen vil bli i hele Norge. Det gir et helt galt bilde. Oslo er forskjellig fra resten av landet ved at andel innvandrere er betydelig høyere, både nå og framover, spesielt av ikke-europeiske innvandrere. Men selv ikke for Oslo vil andel innvandrere komme i nærheten av halvparten av befolkningen de nærmeste 30 år, men den vil nærme seg halvparten av befolkningen dersom også innvandrernes barn født i Norge regnes med.

Det er mulig å framskrive flere undergrupper av befolkningen enn det SSB gjør, men det er teknisk mer komplisert og datagrunnlaget er svakere. I tillegg til framskrivninger av undergrupper definert ut fra personenes landbakgrunn kan det også være av interesse å framskrive hvor mange det er som har andre egenskaper som vurderes som viktige for integrering og levekår med mer. Religion kan være en slik egenskap, men SSB har ikke datagrunnlag for å kunne gjøre dette.

Vi har også vist at personer med innvandrerbakgrunn er en svært sammensatt gruppe når det gjelder fødeland, grunn for å flytte til Norge, oppvekstfamilie med mer. Vi må derfor være forsiktige med å generalisere når vi omtaler innvandrere og andre grupper med innvandrerbakgrunn.

Referanser

Brunborg, H. og Å. Cappelen (2010): Forecasting migration flows to and from Norway using an econometric model. Work Session on Demographic Projections, 28-30 April 2010. Eurostat methodological Working papers. (http://www.unece.org/stats/documents/2010.04.projections.htm)

Brunborg; H. og I. Texmon (2006): Hvor stor blir innvandrerbefolkningen framover? *Samfunnsspeilet 4,* 2006: 6-16, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/ssp/utg/200604/ssp.pdf)

Brunborg, H. og I. Texmon (2011): Befolkningsframskrivning 2011-2100: Modell og forutsetninger, *Økonomiske analyser* 4, 2011: 33-45, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201104/brunborg1.pdf)

Brunborg, H. og I. Texmon og M. Tønnessen (2012): Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Resultater, *Økonomiske analyser* 4, 2012: 53-58, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201204/brunborg3.pdf)

Brunborg, H. og L. Østby (2011): Antall muslimer i Norge. *Dag og Tid* 16.12.2011.

CBS (2013): Prognose bevolking; geslacht, leeftijd, herkomst en generatie, 2013-2060 Centraal Bureau voor de Statistiek (http://www.cbs.nl/)

Danmarks statistik (2013): Befolkningsfremskrivning for Danmark. (http://www.dst.dk/da/Statistik/dokumentation/kvalitetsdeklarationer/befolkningsfremskrivning-for-danmark.aspx)

Dzamarija, M. T. (2008): Definisjoner og betegnelser i innvandrerstatistikken: Hva skal «innvandreren» hete? *Samfunnsspeilet 4*, 2008: 62-65, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/samfunnsspeilet/utg/200804/ssp.pdf)

Henriksen, K., L. Østby og D. Ellingsen (red) (2010): *Innvandring og innvandrere 2010*, Statistiske analyser 119, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa119/sa119.pdf)

Holmøy; E. og B. Strøm (2012): *Makroøkonomi og offentlige finanser i ulike scenarioer for innvandring,* Rapporter 15/2012, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_201215/rapp_201215.pdf)

Høydahl, Even (2008): Innvandrerbegreper i statistikken: Vestlig og ikke-vestlig – ord som ble for store og gikk ut på dato, Samfunnsspeilet 4, 2008: 66-69, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/samfunnsspeilet/utg/200804/ssp.pdf)

PEW (2011): The Future of the Global Muslim Population: Projections for 2010-2030. PEW Research Center, Washington.

SCB (2012): Sveriges framtida befolkning 2012-2060. Demografiska rapporter 2012:2 Statistiska centralbyrån. (http://www.scb.se/Pages/PublishingCalendarViewInfo____259923.aspx?PublObjId=19262)

SSB (2012): Rask utvikling mot 6 millioner innbyggere. Publisering 20.6.2012, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/folkfram/)

Texmon, I. (2012): Regional framskrivning av antall innvandrere 2011-2040. Modellen REGINN, forutsetninger og resultater. Rapporter 11/2012, Statistisk sentralbyrå

Texmon, I. og H. Brunborg (2013): *Vekst og sammensetning av befolkningen ved ulike forutsetninger om innvandring,* Rapporter 23/2013, Statistisk sentralbyrå.

Tønnessen, M, H. Brunborg, Å. Cappelen, T. Skjerpen og I. Texmon (2012): Inn- og utvandring, *Økonomiske analyser* 4, 2012: 41-52, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201204/brunborg2.pdf).

United Nations (2002): International Migration Report 2002. ST/ESA/SER.A/220. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. (http://www.un.org/esa/population/publications/ittmig2002/2002ITTMIGTEXT22-11.pdf.)

Østby, L. (2006a): Innvandrerne i det norske samfunnet, *Samfunnsspeilet 4*, 2006: 2-5, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/ssp/utg/200604/ssp.pdf)

Østby, L. (2006b): Hvor stor innvandrerbefolkning har egentlig Norge? *Samfunnsspeilet 4*, 2006: 52-60, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/ssp/utg/200604/ssp.pdf)

Likestilling – avhengig av hvor vi bor

Hvordan står det til med likestillingen i norske kommuner og regioner? I Statistisk sentralbyrås indikatorer for kjønnslikestilling skårer Nord-Norge og Østlandet generelt høyt, mens Sørlandet, Vestlandet og Sør-Østlandet jevnt over har lavere skår. Indikatorene avdekker ulike lokale former for likestilling, men også at enkelte likestillingsutfordringer er felles for hele landet og ser ut til å vedvare.

Kristin Egge-Hoveid

Kjønnslikestilling
Tidligere ble likestilling hovedsakelig definert som likestilling mellom kvinner og menn. I dag snakker vi også om likestilling mellom personer med ulik etnisk bakgrunn, med ulik funksjonsevne eller ulik seksuell orientering.

Likestilling mellom kvinner og menn kalles kjønnslikestilling. Det er dette de tolv indikatorene sier noe om. Indikatorene beskriver i hvilken grad det foreligger forskjeller mellom kvinner og menn innad i en kommune langs flere dimensjoner, og hvordan disse forskjellene varierer mellom regionene. I denne artikkelen bruker vi begrepet likestilling i betydningen kjønnslikestilling

Kristin Egge-Hoveid er sosiolog, førstekonsulent og koordinator for likestillingsrelatert statistikk i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (kristin.egge-hoveid@ssb.no)

Målet i likestillingspolitikken har i mer enn en generasjon vært å sidestille menn og kvinner i arbeidsliv og familieliv (NOU 2012:15). Gjennom ulike politiske tiltak opp gjennom årene har det blitt lagt til rette for en likestilt familiemodell og like muligheter for yrkesdeltakelse, blant annet gjennom gode permisjonsordninger og rett til barnehageplass for alle som ønsker det. Norge har hatt en pionerrolle i opprettelsen og utvidelsen av fedrekvoten, og lovreguleringen om minst 40 prosent kvinner i styrene i statlig eide foretak som har satt Norge på kartet som «likestillingslandet».

Felles identitet?

Sammenlignet med mange andre land er Norge et likestilt land. Begge kjønn deltar i stor grad i arbeidslivet, og menn og kvinner deler arbeidet i familien stadig likere mellom seg. Det er lovfestet at menn og kvinner skal ha like rettigheter og muligheter, og ingen skal diskrimineres på bakgrunn av sitt kjønn. Å være likestilt er på mange måter blitt en del av en felles norsk identitet.

Men, selv om vi på et felles nasjonalt nivå kan si at vi har kommet langt, er vi ikke like likestilte i alle deler av Norges land. Vi ser tildels store variasjoner i ulike landsdeler og i hver enkelt kommune.

Likestilling påvirkes av det stedet vi bor, og av den lokale konteksten vi lever vårt liv innenfor. Hverdagslivet utspiller seg i relasjon til varierende næringsstrukturer og lokale arbeidsmarkeder. I tillegg preges lokale miljøer av ulike tradisjoner og sosiale normer, som kan antas å påvirke hvordan vi som menn og kvinner tilrettelegger våre liv. Det er derfor behov for å kartlegge og beskrive forskjeller i likestilling på et regionalt nivå og å søke å forklare de mønstrene som ser ut til å holde seg stabile over tid.

SSBs indikatorer for lokal kjønnslikestilling

Gjennom tolv ulike indikatorer (se tekstboks) kartlegger Statistisk sentralbyrå (SSB) årlig kjønnslikestilling i alle kommuner. Indikatorene gir kommunene et bilde av den lokale likestillingssituasjonen og i hvilken retning utviklingen går. De kan også sammenligne seg med andre kommuner. Samtidig gir indikatorene et innblikk i regionale forskjeller og hvordan dette endres over tid.

Denne artikkelen forklarer hva SSBs indikatorsettet for kjønnslikestilling kartlegger og hvordan indikatorene er egnet til å beskrive lokal likestilling i ulike deler av landet. Vi ser nærmere på hvordan en indikator kan ha lik verdi i ulike kommuner, selv om det lokale grunnlaget for likestilling er svært forskjellig. I tillegg beskrives indikatorer som, på tross av stor lokal variasjon, representerer vedvarende likestillingsutfordringer for et stort flertall av

norske kommuner. Dette gjelder blant annet den store avstanden mellom menn og kvinners deltidsarbeid og det økende gapet i hvor mange menn og kvinner som har høyere utdanning.

Kartlegger likestilling …

De tolv indikatorene for kjønnslikestilling anses alle som viktige og relevante for å måle lokal likestilling. Indikatorene omfatter både strukturelle og institusjonelle dimensjoner, menns og kvinners personlige valg, samt fordeling av sentrale ressurser i samfunnet, slik som utdanning, økonomiske ressurser og politisk makt (se tekstboks). Alle indikatorene, med unntak av dem for barnehagedekning og uttak av fedrekvote, gir et mål på fordeling mellom menn og kvinner. Utgangspunktet er at menn og kvinner er likestilt når fordelingen mellom dem er lik, og ikke i favør av det ene eller det andre kjønnet.

Indikatorene har en verdi mellom 0 og 1, der 1 indikerer full likestilling, for eksempel 50/50 prosent kvinner og menn i kommunestyrene, like mange menn som kvinner med høyere utdanning i en kommune, eller like mange menn som kvinner som er ledere. Jo lenger fra 1 en indikators verdi er, jo større avstand er det mellom kjønnene. Ved å gi hver indikator samme mål er det mulig å sammenligne nivået på de ulike indikatorene med hverandre. Det er også mulig å sammenligne en kommune med en annen.

… ikke levekår

Indikatorene sier ikke noe om levekårsnivået i en kommune sammenlignet med en annen. De sier kun noe om hvorvidt ressursene som er tilgjengelig er likt fordelt. Dette er viktig å ha i bakhodet når man tolker skårene for ulike kommuner.

Vi kartlegger i hvilken grad menn og kvinner har lik tilgang til ulike ressurser og til deltakelse på viktige samfunnsområder. Det betyr at høye eller lave skår på indikatorene kun er avhengig av fordelingen mellom menn og kvinner, ikke av kommunens velferdsnivå. I kommuner der det er knapphet på godene, er det i et likestillingsperspektiv positivt at fordelingen mellom kvinner og menn er lik. Det er heller ikke nødvendigvis en sammenheng mellom likestilling og velferdsnivå, ved at kommuner med høyt velferdsnivå er mer likestilte enn kommuner der velferdsnivået generelt er lavere.

Indikatorene rendyrker dermed likestillingsperspektivet. Dette får den konsekvensen at det kan være ulike utgangspunkt for høye – eller lave – skår på de ulike indikatorene rundt om i landet. Vi skal se nærmere på noen eksempler som illustrerer dette.

Indikatorene for kjønnslikestilling i kommunene

Statistisk sentralbyrå publiserte mål for likestilling i norske kommuner første gang i 1999, gjennom det som het «likestillingsindeks for kommunene». I 2008 gjennomgikk indeksen en revidering og nye indikatorer ble utviklet for å gi et bedre og mer treffende mål på lokal likestilling. Det regionale mønsteret som har vært fremtredende siden 1999 har imidlertid holdt seg stabilt.

Indikatorene for kjønnslikestilling i kommunene, som nå er publisert siden 2008, er et sett av tolv indikatorer som anses som viktige og relevante for å beskrive lokal likestilling. Indikatorene er basert på tilgjengelig registerstatistikk. For hver indikator får kommunene en skår som kan variere fra 0, som indikerer maksimal forskjell/ulikhet mellom kjønnene, til 1 som indikerer full likestilling.

De tolv indikatorene er plassert i to grupper langs følgende seks dimensjoner:

1. Institusjonelle og strukturelle rammer for lokal likestilling

Offentlig tilrettelegging for potensiell likestilling
1) Andel barn 1-5 år i barnehage

Næringsstruktur og utdanningsmønster
2) Andel sysselsatte i en kjønnsbalansert næring
3) Forholdet mellom kvinner og menn (20-66 år) i offentlig sektor
4) Forholdet mellom kvinner og menn (20-66 år) i privat sektor
5) Andel elever i videregående skole i et kjønnsbalansert utdanningsprogram

2. Kvinner og menns lokale tilpasninger

Fordeling av tidsbruk, arbeid/omsorg
6) Forholdet mellom andel kvinner og menn (20-66 år) i arbeidsstyrken
7) Forholdet mellom andel kvinner og menn (20-66 år) i deltidsarbeid
8) Andel fedre med fedrekvote eller mer av foreldrepengeperioden

Fordeling av individuelle ressurser/innflytelse
9) Forholdet mellom andel kvinner og menn med utdanning på universitets- og høgskolenivå
10) Kvinneandel blant ledere (20-66 år)

Fordeling av politisk innflytelse
11) Kvinneandel blant kommunestyrerepresentanter

Fordeling av penger
12) Forholdet mellom kvinners og menns gjennomsnittlige bruttoinntekt

Kommunenes skår på indikatorene over tid, samt grunnlagstallene for hver indikator, finnes i sin helhet på ssb.no/likekom.

Det er dermed mulig både å følge utviklingen for likestillingen i hver kommune (skår på indikatorene), og i tillegg kommunenes utvikling over tid på de levekårs- og samfunnsområder som indikatorene dekker (grunnlagstallene).

Gjennom alle de årene Statistisk sentralbyrå har publisert tall som måler regional likestilling (siden 1999, se tekstboks) er det to regioner i landet som har pekt seg ut som mest likestilte. Det er det sentrale Østlandsområdet, spesielt Oslo og Akershus, og Nord-Norge, spesielt Finnmark og Troms. Mange kommuner i disse to regionene skårer høyt på et flertall av likestillingsindikatorene, noe som indikerer at det er mer likhet mellom kvinner og menn her, enn i andre deler av landet. Sør- og Vestlandet har i stor grad hatt lave skår på indikatorene over lang tid. Forskjellene mellom menn og kvinner er da større i denne regionen enn i andre deler av landet.

Ulike utgangspunkt

På det sentrale Østlandsområdet har høye skår på indikatorene gjerne sammenheng med at få kvinner jobber deltid, mange kvinner jobber i privat sektor, og en lik – og relativt stor – andel kvinner og menn har høyere utdanning (universitets- eller høgskoleutdanning). I tillegg skårer kommunene på Østlandet høyt på andel menn som tar fedrekvote eller mer av foreldrepengeperioden, og regionen er preget av en næringsstruktur med relativt jevn kjønnsbalanse. Oslo, Bærum, Oppegård og Asker er eksempler på denne typen likestilling (se tabell 1).

Østlandet er imidlertid kjent for skjevere kjønnsfordeling blant ledere og større avstand mellom menns og kvinners inntekt enn i andre deler av landet. I kommuner med høyt inntektsnivå, noe som kjennetegner mange kommuner i Oslo og Akershus, er inntektene skjevere fordelt mellom kvinner og menn enn i kommuner med lavere inntektsnivå. Dette har gjerne sammenheng med at menn har en inntekt langt over landgjennomsnittet, uten at dette gjelder kvinner i samme grad. Den typen likestilling vi finner på Østlandet gjenfinner vi også i mange av landets største byer, hvor arbeidsmarkedet er preget av tjenesteytende næringer og stor tilflytting av personer med høyere utdanning (NOU2012:15).

I kommuner i Nord-Norge er situasjonen annerledes. Her finner vi også høye skår på mange indikatorer, blant annet på fordeling av deltidsarbeid og fordeling i offentlig sektor. Men i motsetning til Østlandet har høye skår i Nord-Norge sammenheng med at en relativt stor andel *menn* jobber deltid, at mange *menn* jobber i offentlig sektor. Mange kommuner i nord skårer også høyt på indikatoren som måler forholdet mellom menn og kvinners inntekter (se tabell 2). I denne regionen kommer dette av at menn tjener langt under gjennomsnittet for menn på landsbasis, og kvinner tjener omtrent på snittet for kvinnene.

Kommunene i nord skårer generelt også høyt på kjønnsfordeling blant ledere, men langt lavere enn kommunene på Østlandet når det gjelder uttak av fedrekvote og foreldrepermisjon for fedrene. I tillegg skårer kommunene i Nord-Norge lavt på

Tabell 1. **De ti kommunene i landet med høyest skår på indikatorene for forholdet mellom andel kvinner og menn med høyere utdanning, andel som jobber i privat sektor, og som jobber i en kjønnsbalansert næring. 2011**

Kommune	Forholdet mellom menn og kvinner med høyere utdanning	Kommune	Forholdet mellom menn og kvinner i privat sektor	Kommune	Andel som jobber i en kjønns-balansert næring
Bærum	1,00	Oslo kommune	0,84	Oslo kommune	0,74
Asker	0,99	Bærum	0,83	Vadsø	0,72
Oppegård	0,98	Ørland	0,83	Bærum	0,70
Oslo kommune	0,93	Asker	0,82	Asker	0,69
Ås	0,93	Nesodden	0,81	Nesodden	0,69
Skedsmo	0,92	Oppegård	0,81	Oppegård	0,69
Ski	0,91	Frogn	0,81	Ås	0,69
Bardu	0,90	Ullensaker	0,80	Trondheim	0,67
Lørenskog	0,89	Nittedal	0,80	Hamar	0,67
Nesodden	0,87	Lillehammer	0,79	Frogn	0,66

Kilde: Indikatorer for kjønnslikestilling 2011, Statistisk sentralbyrå.

utdanningsindikatoren, på grunn av et generelt lavt utdanningsnivå blant menn.

Den typen likestilling som kjennetegner Nord-Norge, er mer typisk for kommuner som er preget av primærnæring, eller mindre sentrale tjenesteytende kommuner (NOU 2012:15). Karasjok, Kautokeino, Vardø og Vadsø er eksempler på kommuner som preges av denne typen likestilling (tabell 2). Vi gjenfinner også et relativt likt mønster for denne type likestilling i mange kommuner i Hedmark og Oppland.

Det er altså forskjellige situasjoner som genererer høye skår på indikatorene i de to landsdelene. Det høye nivået på likestilling har utgangspunkt i relativt ulike levekårs – eller velferdsnivåer: høyt utdannings- og inntektsnivå, lite deltidsarbeid og mange ansatt i privat sektor på den ene siden, og lavt utdannings- og inntektsnivå, mer utbredt deltidsarbeid for menn og mange ansatt i offentlig sektor på den andre siden. De to landsdelene skiller seg altså ut med høye skår på indikatorene, i kontrast til situasjonen på Sør- og Vestlandet og deler av Sør-Østlandet, hvor skårene jevnt over er lave.

Dette reiser noen interessante problemstillinger knyttet til hvordan ulike lokalmiljøer representerer ulike mulighetsstrukturer for å utvikle og tilrettelegge for et likestilt samfunn. Ulike arbeidsmarkeder, næringsstrukturer og velferdsnivåer ser ut til å skape ulike typer likestilling.

Likeverdig likestilling?

Har likestilling samme verdi hvis den er et resultat av at flere menn jobber deltid, eller at menn tjener mindre enn gjennomsnittet? Eller hvis kampen om arbeidsplassene foregår i et arbeidsmarked der offentlige og tradisjonelt «kvinneorienterte» arbeidsplasser dominerer?

Et annet spørsmål er om betydningen av likestilling er lik i de to landsdelene. Det er naturlig å tenke seg at det er en sammenheng mellom skår på indikatorene og hvor likestillingsorienterte innbyggerne i en kommune er. Vil vi se den samme betydningen av høye skår på indikatorene i Nord-Norge som på Østlandet, eller vil de to typene likestilling som preger de to landsdelene ha ulik betydning for folks holdninger og praksis?

Det er til nå gjort få studier av betydningen av regional kontekst for ulikheter i likestilling. Noen få studier har imidlertid den senere tiden brukt SSBs *indikatorer for kjønnslikestilling i kommunene* til å kartlegge sammenhengen mellom lokal likestilling og regionale forskjeller i holdninger til likestilling, og til likestillingsorienterte praksiser, blant annet Hansen og Slagsvold (red) (2012), og Lappegård mfl.(2012).

Tabell 2. **De ti kommunene i landet med høyest skår på indikatorene for forholdet mellom menn og kvinners bruttoinntekt, andel som jobber deltid og andel som jobber i offentlig sektor. 2011**

Kommune	Forholdet mellom menns og kvinners bruttoinntekt	Kommune	Forholdet mellom menn og kvinner i deltidsarbeid	Kommune	Forholdet mellom menn og kvinner i offentlig sektor
Kárášjohka Karasjok	0,99	Guovdageaidnu Kautokeino	0,77	Bardu	0,96
Guovdageaidnu Kautokeino	0,88	Vadsø	0,72	Ørland	0,96
Etnedal	0,88	Vardø	0,67	Målselv	0,94
Vadsø	0,86	Kárášjohka Karasjok	0,64	Åmot	0,89
Unjárga Nesseby	0,85	Oslo kommune	0,61	Andøy	0,85
Vang	0,85	Tolga	0,60	Tjeldsund	0,83
Salangen	0,84	Unjárga Nesseby	0,58	Vardø	0,79
Tolga	0,84	Hábmer Hamarøy	0,57	Vadsø	0,76
Lebesby	0,83	Tromsø	0,56	Ås	0,74
Deatnu Tana	0,83	Storfjord	0,55	Bodø	0,74

Kilde: Indikatorer for kjønnslikestilling 2011, Statistisk sentralbyrå.

Disse studiene antyder at lokal likestilling, i kraft av høye skår på indikatorene, har en selvstendig og positiv effekt på holdninger og praksiser knyttet til likestilling. For eksempel viser Lappegård mfl. (2012) at husarbeid deles likere i kommuner som skårer høyt på enkelte av indikatorene for likestilling. Hansen og Slagsvold (2012) har funnet at i kommuner med høye skår på indikatorene er holdningene til likestilling mer positive enn i kommuner som skårer lavt på indikatorene. Deres analyser viser at Oslo og Akershus og Nord-Norge skiller seg ut som de regionene med mest positive holdninger til likestilling. Dette kan være en indikasjon på at likestillingsorienterte praksiser og positive holdninger til likestilling utvikles der det er likhet mellom menn og kvinner, uavhengig av om utgangspunktet for likestillingen er forskjellig, og uavhengig av velferdsnivå, slik som er tilfellet for de to landsdelene.

Felles utfordringer

To indikatorer ser ut til å representere vedvarende likestillingsutfordringer for et stort flertall av norske kommuner, på tross av stor lokal variasjon. Dette gjelder det stadig økende gapet mellom kvinners og menns utdanningsnivå, og det vedvarende store gapet i menns og kvinners deltidsarbeid.

Utdanningsnivå høyere blant kvinner

Indikatoren som måler forholdet mellom menns og kvinners utdanningsnivå er den indikatoren som tydeligst har endret seg i perioden 2008-2011 (se figur 1). I 2011 hadde kvinner høyere utdanningsnivå enn menn i alle landets kommuner, med ett unntak, og forskjellene mellom kjønnene øker stadig til kvinners fordel. Unntaket er Bærum hvor like stor andel menn og kvinner hadde høy utdanning i 2011.

På sikt kan denne utviklingen få ulike konsekvenser. På den ene siden kan man tenke seg at en økende andel kvinner med høy utdanning i en kommune vil bidra til mer likestilling. Vi vet blant annet at kvinner med høyere utdanning oftere jobber fulltid (Næsheim og Villund 2013), de vil ha større muligheter for gode inntekter og karriere, og kvinner med høy utdanning har gjerne også menn som tar lange permisjoner i forbindelse med barnefødsler (Bringedal og Lappegård 2012). Samtidig viser det seg at likestillingsorienterte holdninger og praksiser er spesielt knyttet til kvinners utdanningsnivå (Hansen og Slagsvold 2012, Kitterød 2000, Egge-Hoveid 2008). Den økende andelen kvinner med høyere utdanning i kommunene kan dermed tenkes å generere mer likestilling og høyere skår på flere av indikatorene SSB måler.

På den andre siden kan den økende skjevheten vi ser mellom kvinner og menn tenkes å ha negative konsekvenser for likestillingen i en kommune. I seg selv er det økende gapet mellom kvinners og menns utdanningsnivå en likestillingsutfordring. På sikt kan konsekvensene av det økende utdanningsgapet gi vanskeligere tilgang til arbeidsmarkedet for menn, færre karrieremuligheter og lavere inntekter. I tillegg kan det se ut til at distriktskommuner kan ha vanskelig for å holde på kvinner med høy utdanning, spesielt dersom lokalmiljøet er

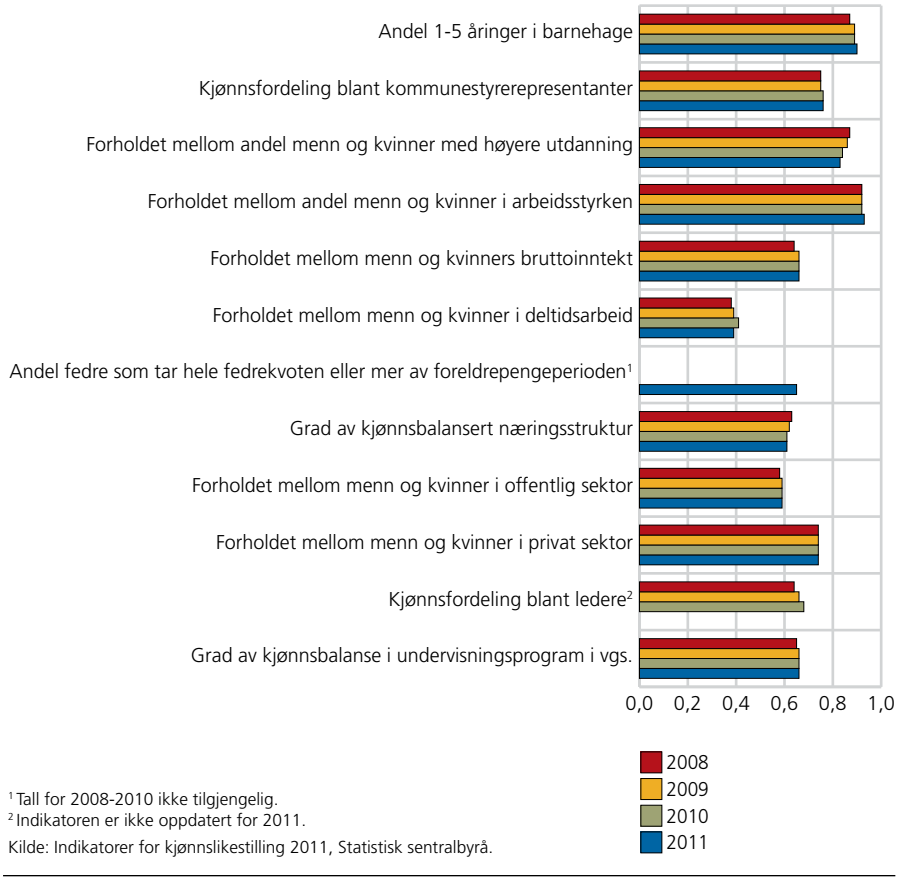
preget av tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Gro Marit Grimsrud (2012) viser blant annet i sin doktoravhandling hvordan tradisjonelle kjønnsrollemønstre i et lokalsamfunn holdes stabile ved at de i seg selv virker som en katalysator for utflytting blant likestillingsorienterte høyt utdannede kvinner (Grimsrud 2012). En tiltakende utflytting av høyt utdannede kvinner vil skape utfordringer knyttet til kjønnsbalansen i det lokale arbeidsmarkedet, og et mulig kvinneunderskudd i distriktene.

Deltidsarbeid – en likestillingsutfordring for alle kommuner

En sentral debatt i forbindelse med 8. mars 2013 ble debatten om kvinners deltidsarbeid. Den ble blant annet utløst av Barne-, likestillings-, og inkluderingsminister Inga Marte Thorkildsens uttalelse i Aftenposten i forbindelse med kvinnedagen, hvor hun advarte norske kvinner mot å jobbe deltid (Melgård 2013).

At dette tema fikk såpass stor plass, er kanskje ikke overraskende når vi ser hvordan deltidsarbeid er fordelt mellom kvinner og menn landet over. På tross av relativt store variasjoner mellom kommunene er kvinners utbredte deltidsarbeid og de store forskjellene mellom kjønnene på dette området en likestillingsutfordring for alle norske kommuner. I alle kommuner har indikatoren for fordelingen av deltidsarbeid lavest skår blant de tolv indikatorene som SSB måler (se fig 1). Deltidsarbeidet blant kvinner i alderen 20 til 66 år er over 50 prosent i nær 60 kommuner, og bare 23 kommuner har lavere deltidsandel blant kvinner enn 30 prosent.

Figur 1. **Indikatorer for kjønnslikestillling. 2011. Skår per indikator for alle kommuner**

[1] Tall for 2008-2010 ikke tilgjengelig.
[2] Indikatoren er ikke oppdatert for 2011.
Kilde: Indikatorer for kjønnslikestilling 2011, Statistisk sentralbyrå.

I debattene om deltidsarbeid i forbindelse med kvinnedagen i 2013 ble mange aspekter ved kvinners utbredte deltidsarbeid belyst. Kvinners og familiers rett til å tilrettelegge hverdagen på en måte som passer familiene best, kvinners plikt til å delta i arbeidslivet, konsekvensene av deltidsarbeid for kvinners økonomiske selvstendighet og til slutt arbeidslivets ansvar for å tilrettelegge for arbeidstidsordninger som reduserer omfanget av deltid.

Oppsiktsvekkende lite endring

Flere av disse aspektene vil kunne påvirkes direkte gjennom innsats i hver enkelt kommune, blant annet når det gjelder kommunenes arbeid med å tilrettelegge for mer fulltidsarbeid, og også gjennom god barnehagedekning. Dermed er dette en indikator som bør antas å være spesielt følsom for tiltak i kommunene. Imidlertid ser vi en oppsiktsvekkende stabilitet i deltidsmønsteret blant kvinner og menn i de fleste kommuner.

Grunnen til dette kan være at det også er denne indikatoren som i størst grad også påvirkes av lokale tradisjoner og normer knyttet til kvinner og menns tilpassninger i familie- og arbeidsliv. Sør- og Vestlandet er de regionene der deltidsarbeidet blant kvinner og menn er skjevest fordelt. For eksempel ligger 13 av de 20 kommunene med lavest skår på deltidsindikatoren i 2011 i Rogaland, Aust-Agder eller Hordaland. Det er ikke grunn til å tro at dette kun har sammenheng med spesielle strukturelle forutsetninger i disse regionene, men at det også har sammenheng med holdninger til likestilling og større preg av tradisjonelle kjønnsrollemønstre i denne regionen (Ellingsen og Lilleaas 2010).

Ulike forutsetninger, ulike tradisjoner

Indikatorene for kjønnslikestilling bidrar til å kartlegge lokal likestilling. Denne artikkelen har gitt et tydeligere innblikk i hvordan likestilling i ulike regioner og kommuner kan springe ut fra svært ulike forutsetninger. Like likestilte kommuner kan være svært forskjellige, og kommuner som skårer ulikt på indikatorene kan samtidig ha de samme utfordringene, om enn på noe ulikt nivå.

Kunnskap om den lokale konteksten for likestilling er viktig for å kunne gi retning i det lokale arbeidet for likestilling rundt om i kommunene. Det er tydelig at ulike regioner og kommunetyper har ulike forutsetninger for likestilling, men at kultur, og tradisjon også har betydning for de mønstrene for likestilling som dannes i ulike deler av landet.

Likestilling i samfunnet formes av den nasjonale likestillingspolitikken, men den skapes også i stor grad av lokal innsats og tilrettelegging. Og den påvirkes av ulike tradisjoner, normer og forventninger til hvordan menn og kvinner bør leve sine liv. Mye av likestillingsarbeidet forankres lokalt, derfor er det viktig for kommunene å ha kunnskap om de likestillingsutfordringene kommunene står overfor. Regional kartlegging av situasjonen rundt om i landet kan gi et viktig utgangspunkt i det lokale likestillingsarbeidet.

Referanser

Bringedal, Kristin Horn og Trude Lappegård (2012): Bruk av foreldrepermisjon: Likere deling av foreldrepermisjonen, Samfunnsspeilet 1, 2012, Statistisk sentralbyrå.

Egge-Hoveid, Kristin (2008): «Menn i familien: Menns familie i et klasseperspektiv», masteroppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.

Ellingsen, Dag og Ulla-Britt Lilleaas (2010): «Det gode liv på Sørlandet og tradisjonelle kjønnsroller», Rapport skriftserie 153e, Universitetet i Agder.

Hansen, Thomas og Britt Slagsvold (red.) (2012): «*Likestilling hjemme*», NOVA Rapport 8/2012, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Grimsrud, Gro Marit (2012): «Rural migrasjon i Norge. Import av teori, metodologiske tilnærminger og kjønnede flyttemønstre», Phd, Universitetet i Bergen.

Kitterød, Hege (2000): Størst likedeling blant de høyt utdannede, Samfunnsspeilet 5, 2000, Statistisk sentralbyrå.

Lappegård, Trude, Randi Kjeldstad and Torbjørn Skarðhamar (2012): «The division of housework, does regional context matter?» Discussion Papers 689/2012, Statistisk sentralbyrå.

Melgård, Marie (2013 8. mars): «*Man kan si det er like verdifullt å gå hjemme med barn som å jobbe – men det er det ikke*», Aftenposten, hentet fra www.aftenposten.no

NOU 2012:15. *Politikk for likestilling*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Næsheim, Helge Nome og Ole Villund (2013): Deltidsarbeid – bli forskjellene utjevnet? Samfunnsspeilet 2, 2013, Statistisk sentralbyrå.

Unge uten jobb og skoleplass sliter med helsen

Unge i alderen 16-30 år som verken er i jobb eller under utdanning, har dårligere helse enn sine jevnaldrende. En av fem oppsøker psykolog eller psykiater, og mange sliter med ulike symptomer og plager i hverdagen. Det er flere som røyker daglig, men de drikker ikke mer enn andre. Gruppen av unge uføre har økt betraktelig, og over halvparten har en psykisk lidelse eller adferdsforstyrrelse. Det ser ut til at flere får en psykisk diagnose på et tidligere tidspunkt enn før.

Elin Skretting Lunde

Unge mennesker er stort sett friskere og har andre typer helseproblemer enn dem som er eldre. Generelt går de litt sjeldnere til legen og er mindre på sykehus. Antall sykdommer øker jo eldre man blir, men dette gjelder ikke for den psykiske helsen. Yngre er oftere rammet enn de eldre, og spesielt unge kvinner er utsatt for å få forskjellige psykiske helseplager.

De fleste unge er i jobb eller utdanning, men enkelte sliter med plager som legger begrensninger på hverdagslivet. En liten andel unge (9 prosent) står utenfor både arbeidsliv og utdanningssystemet, og enkelte mottar sosialhjelp. Mange av disse havner lett «utenfor» og gjennomgår det som forskere kaller en marginaliseringsprosess (se tekstboks). Trekker den ut i tid, kan marginaliseringen bli permanent (Rasmussen mfl. 2010). I denne artikkelen ser vi på ungdom og unge voksne i alderen 16-30 år.

I samfunnets randsone

Studien *Samfunnsøkonomiske konsekvenser av marginalisering blant ungdom* (Rasmussen mfl. 2010) oppgir ulike grunner til at enkelte unge faller utenfor både arbeid og utdanning; det kan være svake resultater fra grunnskolen, lese- og skrivevansker uten ekstra oppfølging, dårlig fysisk eller psykisk helse som har medført fravær eller manglende læring, vanskelige oppvekstforhold og/eller familieproblemer, prioritering av fritid fremfor skolearbeid eller ønske om et friår/tjene penger. Denne studien påviser også en økt risiko for marginalisering om ungdommene står utenfor jobb og utdanning i mer enn

Artikkelen bygger på kapittelet «Ungdom og unge voksnes helse», i Ungdoms levekår, Statistiske analyser 136, Statistisk sentralbyrå.

Marginalisering

Marginalisert ungdom er ekstra sårbare fordi de står utenfor arbeidslivet og ikke deltar i noen form for utdanning. I denne artikkelen er gruppen forholdsvis strengt definert ut fra SSBs levekårsundersøkelse 2008 om helse, omsorg og sosial kontakt. Den omfatter unge i alderen 16-30 år som har svart nei på spørsmålet: «Utførte du inntektsgivende arbeid av minst 1 times varighet i forrige uke?» og på oppfølgingsspørsmålet om uttak av ferie eller avspasering. De går heller ikke på skole eller studerer minst ti timer i uken. De som er i førstegangstjeneste, er utelatt fra gruppen. Unge uføre som ikke er i arbeid eller i utdanning, inngår i utvalget og utgjør 9 personer av i alt 125.

Vi ser også på mottakere av sosialhjelp, i alt 49 personer, hvor halvparten mangler jobb eller skoleplass. Tall for slike små delutvalg må tolkes med forsiktighet, og vil ofte ikke være statistisk sikre i streng forstand når det sammenlignes med hele ungdomsgruppen 16-30 år.

Elin Skretting Lunde
er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk.
(elin.skretting.lunde@ssb.no)

ett år. Det å komme i utakt med ulike sosiale relasjoner og forventninger ser ut til å være en viktig forklaring.

Å bli marginalisert er å bli skjøvet ut til samfunnets randsoner. Å være marginal blir også definert som å befinne seg tett på nedre grense for kvalifikasjon eller aksept (Eide 2002). De som står utenfor både arbeidsmarked og utdanningssystemet, kan sies å stå i en vippeposisjon mellom å være integrert og å være ekskludert fra samfunnet (Ellingsen mfl. 2009). Marginaliserte mennesker har ofte liten kontroll over egne liv og de tilgjengelige samfunnsressursene. Deres begrensede sosiale rolle kan medføre lav selvfølelse, lav selvtillit og ulike psykiske problemer (Burton og Kagan 2003).

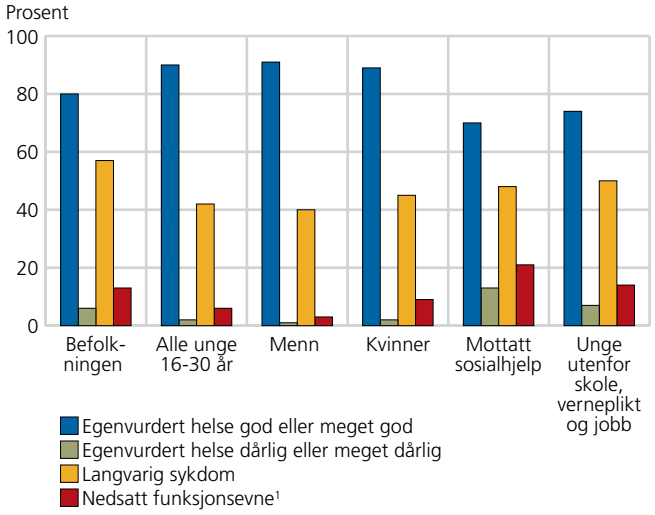
Fattigdom kan både forstås som en konsekvens av marginalisering og samtidig en av grunnene til at man blir marginalisert (Braveman mfl. 2003). Eksempler på ulike marginaliserte grupper i dagens Europa er funksjonshemmede, psykisk syke, flyktninger, prostituerte, fattige, narkomane, innsatte, AIDS-syke og hjemløse. På grunn av finanskrisen blir mange unge i de hardest rammede landene marginalisert fordi det ikke finnes arbeid, og uten inntekter ender de opp i en negativ sirkel det er vanskelig å komme ut av.

I denne artikkelen ser vi på unge som er, eller står i fare for å bli, marginalisert og hvordan deres helse fortoner seg sammenlignet med andre unge på samme alder. Vi ønsker å se nærmere på om det kan være på grunn av ulike typer helseplager at ungdommene har falt midlertidig eller varig utenfor.

Færre jobbtilbud for ufaglærte

De fleste ungdommer klarer seg bra på skolen og trives godt. 88 prosent av elevene på 7. trinn og 85 prosent av elevene på 10. trinn oppgir at de trives svært godt eller godt på skolen (Utdanningsdirektoratet 2010). De fleste fullfører ungdomsskolen, men ikke alle klarer å komme i gang med videre utdanning, og mange får ikke fullført den de har begynt på. Om lag 30 prosent av elevene som har startet på en videregående utdanning, har ingen formell kompetanse etter fem år, viser tall fra Statistisk sentralbyrås utdanningsstatistikk (SSB 2012a).

Figur 1. **Andel med god og dårlig egenvurdert helse, langvarig sykdom og nedsatt funksjonsevne. Personer i alt og aldersgruppen 16-30 år, etter kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

[1] I figur 1 er bare de med nedsatt funksjonsevne som opplever at denne påvirker hverdagen i høy grad, tatt med.

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2008, Statistisk sentralbyrå.

Det kan være vanskelig å få seg arbeid med lite utdanning i et kunnskapssamfunn som Norge. Antallet jobber for ufaglærte har blitt færre, spesielt i industrien. På begynnelsen av 1950-tallet stod industrien for en fjerdedel av all verdiskaping i Norge, i 2010 hadde andelen sunket til 9 prosent (SSB 2011). Vi ser en stor økning innenfor arbeidsområder som krever utdanning på videregående eller høyere nivå, slik som undervisning hvor sysselsettingen har doblet seg siden 1970 tallet, og innenfor helse- og sosialtjenester, hvor vi ser en firedobling i samme tidsrom (SSB 2012b). Også i mange jobber innenfor servicenæringen kreves utdanning på et videregående nivå.

Selv om ungdom og unge voksne i en periode verken er i jobb eller i utdanning, trenger ikke det å bety at man er «evig» marginalisert. Enkelte er ute av arbeidslivet og utdanningssystemet en periode, men finner etter hvert en jobb eller starter på en utdanning (Heggen mfl.

2003). Men jo lengre tid personen står utenfor, jo vanskeligere kan det være å komme tilbake igjen (Rasmussen mfl. 2010). I levekårsundersøkelsen om helse kan vi bare vise hvordan ungdommen og de unge voksne hadde det på et gitt tidspunkt, det vil si i den perioden undersøkelsen ble gjennomført.

Dårligere helse enn andre unge

De aller fleste, både unge og eldre, har en positiv innstilling til helsen sin, og denne ser ut til å være omtrent uavhengig av eventuelle lidelser og diagnoser. I levekårsundersøkelsen om helse oppgir ni av ti i alderen 16-30 år at de har god eller meget god egenvurdert helse. Unge som står utenfor skole, verneplikt og jobbmarked, har dårligere egenvurdert helsetilstand enn unge flest (se figur 1). Dårligst ut kommer unge på sosialhjelp, hvor 13 prosent sier de har dårlig helse, mot 2 prosent blant unge generelt. Blant unge uten jobb eller skoleplass oppgir 7 prosent å ha dårlig eller svært dårlig helse.

Det er også forskjeller i andelen som rapporterer om langvarig sykdom (i seks måneder eller mer), dette gjelder 50 prosent av unge marginaliserte mot 42 prosent unge generelt. Den høye andelen unge med en varig lidelse eller sykdom kan forklares med at mange av disse er plaget av ulike typer allergier, astma eller eksem, noe som ikke nødvendigvis påvirker hverdagslivet så mye, eller opplevelsen av å ha god helse.

Det er langt færre som har nedsatt funksjonsevne, i alt 14 prosent av dem uten jobb eller skoleplass oppgir nedsatt funksjonsevne som påvirker hverdagen i høy grad, mens tallet for unge generelt ligger på 6 prosent (se tekstboks for definisjon). Unge mottakere av sosialhjelp ligger på 21 prosent. Nedsatt funksjonsevne omfatter forskjellige plager i hverdagen, som smerter, angst, søvnproblemer, tretthet og begrensinger i hva man kan gjøre.

Vi kan også se enkelte kjønnsforskjeller, spesielt for langvarig sykdom hvor det er flere unge kvinner enn menn som er plaget (henholdsvis 45 og 40 prosent). Dette mønstret blir enda tydeligere for alle som har oppgitt nedsatt funksjonsevne, også her er unge menn mindre rammet enn unge kvinner, 3 mot 9 prosent.

19 prosent har søkt psykolog eller psykiatrisk hjelp

Hvordan bruker unge som står uten jobb og skoleplass, helsetjenestene? Er det slik at de som trenger det mest, også går mest til lege eller ligger oftest på sykehus? Tabell 1 viser ingen forskjeller i bruk av allmennlege mellom unge marginaliserte og unge generelt, og kun små forskjeller i bruk av spesialist utenfor sykehus.

Definisjon av varig sykdom og nedsatt funksjonsevne

Alle som har deltatt i levekårsundersøkelsen om helse, har blitt spurt om de har noen varig sykdom eller lidelse (i seks måneder eller mer), noen medfødt sykdom eller virkning av skade. Her rapporteres alt fra alvorlige hjerte- og karlidelser og kreft til eksem, ulike allergier og høysnue.

Nedsatt funksjonsevne baserer seg på et oppfølgingsspørsmål hvor den intervjuede skal oppgi i hvilken grad sykdommen/lidelsen påvirker hverdagen: i høy grad, noen grad, liten grad eller ikke i det hele tatt. Her skal alle slags virkninger tas med, som smerter, angst, søvnproblemer, tretthet, og begrensinger i hva man kan gjøre. Her har vi fokusert på dem som har nedsatt funksjonsevne som påvirker hverdagen i *høy grad.*

Tabell 1. **Andel som har konsultert forskjellige helsetjenester eller vært innlagt på sykehus de siste tolv månedene. Personer i alt, og aldersgruppen 16-30 år, etter kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Allmennlege	Spesialist utenfor sykehus	Spesialist på sykehus	Psykolog eller psykiater	Innlagt på sykehus	Antall personer
Befolkningen	83	20	27	4	11	6 452
Alle unge 16-30 år	79	13	20	6	10	1 435
Menn	72	12	18	5	7	698
Kvinner	86	15	23	8	13	737
Mottatt sosialhjelp	79	11	21	21	15	49
Unge utenfor skole, verneplikt og jobb	79	15	26	19	15	125
Studerer/jobber	78	13	20	5	9	1 310

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2008, Statistisk sentralbyrå.

Ser vi på bruk av spesialist på sykehus og psykolog/psykiater, forandrer bildet seg, her er det flere unge uten jobb/skoleplass som har oppsøkt spesialist på sykehuset. Det er også langt flere unge uten jobb/skoleplass som har oppsøkt psykolog eller psykiater, 19 prosent, mot 6 prosent blant unge generelt.

Mens 10 prosent unge har vært innlagt på sykehus i løpet av de siste tolv månedene, gjelder dette 15 prosent av de marginaliserte.

Sliter med søvnproblemer og depresjon

Som vist tidligere har ungdom uten jobb og skoleplass dårligere helse og flere helseplager enn andre. Dette blir veldig tydelig når vi ser nærmere på hva slags plager de er utsatt for (tabell 2). Alle i undersøkelsen har blitt spurt om de i løpet av de siste tre månedene har hatt noen av de ni ulike plagene, og de skal bare ta med plager som er av mer varig natur eller er stadig tilbakevendende.

Det er spesielt mange blant unge uten jobb og skoleplass som rapporterer om at de har vært nedstemt/deprimert, irritabel/aggressiv, hatt konsentrasjonsproblemer, angst eller fobier og søvnproblemer. I denne gruppen er det en dobbelt så høy andel som rapporterer om plager sammenlignet med unge generelt.

Av unge uten jobb/skoleplass er det en av fire som føler seg nedstemt eller deprimert, en av tre føler seg trett eller slapp, og omtrent like mange er plaget av hodepine eller migrene. Ser vi på unge sosialhjelpsmottakere, er andelene enda høyere.

Det er også ulikheter mellom kjønnene når vi ser vi på unge kvinner og menn generelt. Unge kvinner er langt mer plaget enn unge menn, med smerter i kroppen, hodepine og trøtthet. Ser vi derimot på plager som irritasjon, kvalme og konsentrasjonsproblemer, er forskjellene mindre. Slik er det også for angst og fobier, hvor 8 prosent kvinner og 5 prosent menn rapporterer om mer varige plager, og for depresjon/nedstemthet, hvor 12 prosent kvinner mot 8 prosent menn har følt seg plaget de siste tre månedene i aldersgruppen 16-30 år.

En studie fra Bergen indikerer at det er forskjellige utviklingsmønstre i subjektive helseplager for gutter og jenter i løpet av ungdomsårene, og at de som er mye plaget i ung alder, har økt risiko for plager i tidlig voksen alder og senere

Tabell 2. **Andel med varige eller tilbakevendende plager av ulik art i løpet av de siste tre månedene. Personer i alt og unge 16-30 år, etter kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Smerter i kroppen	Hodepine eller migrene	Kvalme / fordøyelsesbesvær	Irritabel eller aggressiv	Konsentrasjonsvansker	Angst eller fobier	Nedstemt eller deprimert	Søvnproblemer	Trett eller slapp	Antall personer
Befolkningen	26	18	6	7	9	5	10	17	20	6 452
Alle unge 16-30 år	15	20	7	8	11	6	10	12	20	1 435
Menn	11	14	5	7	10	5	8	10	16	698
Kvinner	19	27	9	9	11	8	12	15	25	737
Mottatt sosialhjelp	26	30	15	23	31	33	33	29	28	49
Utenfor skole, verneplikt og jobb	26	25	10	16	20	17	24	23	32	125
Studerer/jobber	13	20	6	7	10	5	8	11	19	1 310

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt 2008, Statistisk sentralbyrå.

i livet. Det ser også ut til at mobbing over lengre tid henger sammen med en sterkere utvikling av plager i løpet av ungdomsårene (Hetland 2006).

Drikker ikke mye enn andre unge …

Hvordan takler ungdom og unge voksne det «å falle utenfor», å ikke ha noen jobb eller skoletilbud å gå til? Det ser ikke ut til at de drikker mer enn andre unge. Det er omtrent like mange som drikker ukentlig blant unge generelt, som blant unge uten jobb eller skoleplass, henholdsvis 27 og 26 prosent, det er også noenlunde samme andel som aldri drikker alkohol (se tabell 3). Samtidig er det få marginaliserte som har svart på spørsmålet om alkoholvaner, det gjør resultatene mer usikre.

Det er også klare kjønnsforskjeller i drikkemønsteret når vi ser på ungdom generelt, for menn drikker både hyppigere og mer enn kvinner. Mens 33 prosent av alle unge menn har drukket alkohol ukentlig, gjelder dette 21 prosent av kvinnene. Og det er nesten dobbelt så mange menn som kvinner som har drukket seg fulle ukentlig, henholdsvis 17 og 9 prosent (tall ikke vist i tabell).

Ny forskning fra SIRUS viser at sammenhengen mellom ungdomsfyll og problematisk drikking senere i livet er svak (Norström og Pape 2012). Selv om det er de som drikker mest, som har høyest risiko for å utvikle alkoholproblemer, vil majoriteten av problemene finnes blant dem med et lavt til middels alkoholkonsum i ungdommen. Derfor bør tiltak rettes mot alle unge, ikke kun mot dem som drikker mest (ibid.)

… men røyker mye mer

Det er velkjent at røyking øker risikoen for en rekke sykdommer (Folkehelseinstituttet 2010). En av fem unge i alderen 16-30 år røyker daglig, 14 prosent røyker av og til, mens 65 prosent ikke røyker i det hele tatt.

Ser vi på de marginaliserte, er tallene langt høyere. Mens fire av ti blant unge uten jobb og skoleplass røyker daglig, gjelder dette seks av ti på sosialhjelp. Dette mønsteret finner vi ikke igjen blant snusbrukerne. Her er det færre snusbrukere blant dem som ikke er i jobb eller på skole, bare 6 prosent, mot 12 prosent blant unge generelt. Det er langt flere unge menn enn kvinner som bruker snus, henholdsvis 19 og 4 prosent.

Trener like mye som andre

Ungdom og unge voksne som står uten jobb og skoleplass, trener nesten like mye som andre unge. 72 prosent trener en gang i uka eller mer, mens 13 prosent aldri trener (se tabell 5). Unge på sosialhjelp

Tabell 3. **Andel som har drukket alkohol de siste tolv månedene. Personer i alt og aldersgruppen 16-30 år, etter kjønn, sosialhjelp og aktivitet[1]. 2008. Prosent**

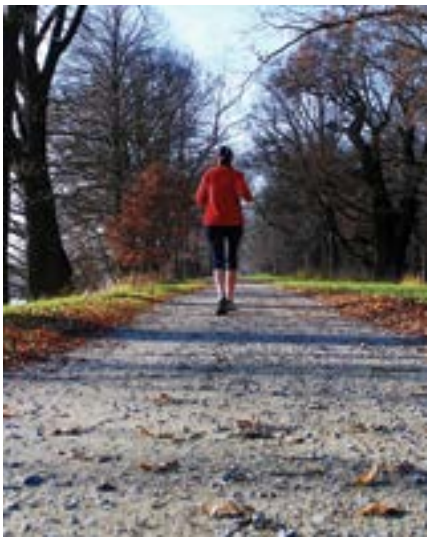
	Drukket noen form for alkohol					Antall personer
	Ingen ganger	En gang i mnd eller sjeldnere	2-3 ganger i mnd	En gang per uke eller mer	Uoppgitt	
Befolkningen	13	25	25	35	1	4 505
Alle unge 16-30 år	-12	28	32	27	1	796
Menn	10	24	33	33	0	352
Kvinner	15	32	31	21	1	444
Mottatt sosialhjelp	8	9	39	44	-	17
Utenfor skole, verneplikt og jobb	14	32	29	26	-	56
Studier/jobb	12	28	32	27	1	740

[1] I levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt er spørsmålene om alkohol stilt på et selvutfyllingsskjema som ikke alle intervjuede har valgt å svare på, så antallet marginaliserte er ekstra få, det gjør resultatene usikre.
Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4. **Andel som røyker eller snuser daglig, av og til og aldri, etter alder, kjønn, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Røyker			Snuser			Antall personer
	Ja, daglig	Ja, av og til	Nei	Ja, daglig	Ja, av og til	Nei	
Befolkningen	22	9	69	6	4	89	6 443
Alle unge 16-30 år	21	14	65	12	11	78	1 431
Menn	20	16	63	19	14	67	696
Kvinner	21	13	66	4	7	89	735
Mottatt sosialhjelp	64	7	29	9	12	78	49
Unge utenfor skole, verneplikt og jobb	39	9	51	6	11	83	124
Studerer/jobber	19	15	66	12	11	77	1 307

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt, Statistisk sentralbyrå.

trener minst, her oppgir 23 prosent at de aldri trener, mens 61 prosent trener ukentlig eller mer. Det er minimale kjønnsforskjeller blant de unge.

Forskerne finner at ungdommene som ikke er aktive, bruker en større del av fritiden sin på nettet (økt bruk av PC og nettspill). Det ser imidlertid ikke ut til at økt nettaktivitet har gått ut over treningsvanene (Seippel, Strandbu og Sletten 2011). Også i levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt kan vi se en økning i andelen som mosjonerer. Blant de aller yngste, 16-22 år, har andelen økt med 12 prosentpoeng fra 1998 til 2008, mens økningen for unge voksne i alderen 23-30 år ligger på 9 prosentpoeng i løpet av tiårsperioden.

Økende antall unge uføre

Det er svært få unge uføre som har deltatt i levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt, og det er bare ni uføre i utvalget som er uten både jobb og skoleplass. Vi har derfor valgt å benytte tall fra andre kilder i den følgende analysen. Data fra NAV (2012) viser at hver tredje som mottar uføretrygd, har en psykisk lidelse. Antallet unge som har problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet av helsemessige grunner, har økt de siste årene, mange mottar midlertidige trygdeytelser, og noen varig uførepensjon. I 2011 hadde over halvparten av uførepensjonistene under 25 år psykiske lidelser og adferdsforstyrrelser. Denne andelen synker med stigende alder (Lindbøl 2012).

Tabell 5. **Andel som mosjonerer eller trener på fritiden, etter hyppighet, kjønn, alder, sosialhjelp og aktivitet. 2008. Prosent**

	Aldri	Sjeldnere enn en gang i uken	En gang i uken eller mer	Antall personer
Befolkningen	14	14	72	6 457
Alle unge 16-30 år	9	15	76	1 437
Menn	9	15	75	699
Kvinner	8	15	77	738
Mottatt sosialhjelp	23	16	61	49
Utenfor skole, verneplikt og jobb	13	14	72	126
Studerer/jobber	8	15	77	1 311

Kilde: Levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6. **Andel uføretrygdede under 30 år, etter de største diagnosegruppene. Per 31. desember 2011. Antall og prosent**

	Alle 18-29 år	18-19 år	20-24 år	25-29 år
Hoveddiagnose (ICD-10)				
Antall unge uføre i alt	**9 221**	**956**	**3 682**	**4 583**
		Prosent		
Alle	100	100	100	100
Psykiske lidelser og adferdsforstyrrelser	59	54	56	62
Organiske lidelser/schizofreni og paranoide lidelser	5	1	2	8
Nevroser og adferds- og personlighetsforstyrrelser	28	24	26	29
Psykisk utviklingshemning	24	29	27	21
Sykdommer i nervesystemet	12	13	12	12
Sykdommer i muskler, skjelett og bindevev	1	1	1	2
Medfødte misdannelser og kromosomavvik	14	19	16	12
Skader, forgiftninger og vold	2	1	1	2
Alle andre diagnoser	4	4	3	5
Diagnose mangler	8	9	10	5

Kilde: Lindbøl 2012, NAV.

De senere årene kan vi se en økning i antall unge som mottar uføreytelser. Antallet unge uføre har blitt tredoblet de siste 30 årene, og i 2011 fikk 9 221 unge i alderen 18-29 år uførepensjon, det er 17 prosent flere bare på ett år, fra 2010 (Lindbøl 2012). Det er flere unge menn enn unge kvinner som uføretrygdes på grunn av psykiske lidelser. Fra 2007 har det vært en tendens til sterkere økning i antall nye uførepensjonister hvert år, spesielt for yngre kvinner (Bragstad mfl. 2012).

Seks av ti er uføretrygdet på grunn av en psykisk lidelse, både alvorlige psykiske lidelser som psykoser og schizofreni, og lettere lidelser som angst og depresjon (se tabell 6). Blant de tre vanligste diagnosene som er tatt med i tabellen, er nevroser og adferds- og personlighets-

forstyrrelser størst, med 27,5 prosent. Her inngår også AD/HD som en av de hyppigst forekommende diagnosene.

Sett i lys av alle uføre utgjør de unge bare en liten andel, men hvorfor har antallet unge som får en uføreytelse, økt siden midten av nittitallet? Det ser ut til at flere unge med psykiske symptomer nå får en diagnose, og ofte på et tidligere tidspunkt enn før. Videre har det kommet flere nye psykiske diagnoser de senere årene, og en av de mest kjente er AD/HD (hyperkinetiske forstyrrelser). Det har også skjedd flere endringer i regelverket og i forvaltningen, spesielt fra 1994 og utover, dette kan også ha bidratt til en økning.

Ulike endringer innenfor arbeidslivet gjør det vanskeligere enn tidligere for unge med psykiske problemer å finne seg en jobb og beholde den. Det er for eksempel langt færre manuelle yrker hvor man ikke trenger utdannelse. Spesielt økt fokusering på kommunikasjon, kundekontakt og sosiale ferdigheter i jobbsituasjonen kan være problematisk for personer med alvorlige psykiske sykdommer og forstyrrelser (Berg og Thorbjørnsrud 2009). Også Brage og Thune (2008) peker på at arbeidslivet stiller høyere krav enn før, og at det kan gi en større psykisk belastning. De mener den økende utstøtingen av unge som vises i statistikken, er et tegn på at mange ikke klarer å leve opp til disse kravene og således havner på uførepensjon.

En tøff hverdag

Unge marginaliserte ligner på andre unge når det kommer til livsstilsvalg som konsum av alkohol og tid brukt på trening, men de røyker mer. Vi kan også se en klar tendens mot flere helseproblemer. De oppgir dårligere selvopplevd helse, flere sykdommer og flere symptomer og plager enn andre unge på samme alder. Det er også flere marginaliserte som opplever å ha lidelser som medfører nedsatt funksjonsevne som påvirker hverdagen i høy grad.

I de siste tiårene har det vært en økning i antallet unge uføre, og den vanligste diagnosen er ulike psykiske lidelser. For unge med psykiske lidelser er det vanskeligere enn før å komme inn på arbeidsmarkedet, og mange sliter med å takle de økte kravene og det høye tempoet som preger dagens konkurranseutsatte arbeidsliv. Dette medfører at en liten, men økende andel unge faller ut for godt.

Datagrunnlag

Tallene er i hovedsak hentet fra den siste tilgjengelige levekårsundersøkelsen om helse, omsorg og sosial kontakt fra 2008 (SSB). Ny levekårsundersøkelse om helse publiseres i løpet av 2013.

Populasjonen i levekårsundersøkelsene er den hjemmeboende befolkningen 16 år og over. Levekårsundersøkelsen om helse dekker temaer som helsetilstand, sykelighet, konsekvenser av sykdom, funksjonsevne, omsorg, levevaner og bruk av helse- og omsorgstjenester. Den omfatter i alt 6 500 personer og er representativ for hele landet.

125 ungdommer og unge voksne mellom 16 og 30 år i undersøkelsen står utenfor både jobbmarkedet og utdanningssystemet, noe som tilsvarer 9 prosent av de unge i undersøkelsen. Gruppen består av 50 menn og 75 kvinner. Det er en overvekt av kvinner blant de marginaliserte, men en jevn aldersmessig spredning. Til sammen 49 unge (16-30 år) i undersøkelsen mottar sosialhjelp, 22 menn og 27 kvinner.

Små delutvalg gir økt usikkerhet, se tekstboks om marginalisering.

Referanser

Berg, Helene og Trude Thorbjørnsrud (2009): «Hvorfor blir det flere unge uføre?» i *Søkelys på arbeidslivet 3/2009,* årgang 26, 389-399. ISSN 0800-6199, Institutt for samfunnsforskning.

Brage, Søren og Ola Thune (2008): «Medisinske årsaker til uføreytelser blant unge 1977-2006», i tidsskriftet *Arbeid og velferd.*

Bragstad, T., J. Ellingsen og M.N. Lindbøl (2012): «Hvorfor blir det flere uførepensjonister?» i *Arbeid og velferd* nr. 1, 2012.

Braveman, P. og S. Gruskin (2003): Poverty, equity, human rights and health. Bull World Health Organ, Vol. **81** no. 7, Genebra.

Burton, M. og C. Kagan (2003): Marginalization. Community Psychology: In pursuit of wellness and liberation. MacMillian/Palgrave, London.

Eide, Elisabeth (2002): «Mediene og marginalisering». (http://home.hio.no/~elisabe/Respekt.htm)

Ellingsen, Nilsen og Meling (2009): Ung og marginalisert – Et Agderperspektiv på utsatt ungdom, FoU rapport nr. 2/2009.

Folkehelseinstituttet (2010): «Helsetilstanden i Norge: Røyking». (http://www.fhi.no/artikler/?id=70823)

Heggen, Jørgensen og Paulgaard (2003): «De andre – Ungdom, risikosoner og marginalisering», Fagbokforlaget (ISBN 978-82-7674-729-4).

Hetland, Jørn (2006): «The Nature of subjective health complaints in adolescence: Dimensionality, stability and psychosocial predictors», doktorgrad ved Universitetet i Bergen.

Lindbøl, Marianne (2012): Utviklingen i uførediagnoser per 31. desember 2011, Notat 26.9 2012, NAV.

NAV (2012): Mottakere av uførepensjon etter diagnose, alder og kjønn. Pr. 31.12.2011. Kvinner og menn. Prosent. Se mer på: www.nav.no.

Norström og Pape (2012): «Hva betyr ungdomsfyll for alkoholproblemer i voksen alder?» Et sammendrag av forskningsresultatene er publisert på www.sirus.no. (http://www.sirus.no/Hva+betyr+ungdomsfyll+for+alkoholproblemer+i+voksen+alder%3F.d25-SMRvKZt.ips)

Rasmussen, Dyb, Heldal og Strøm (2010): I rapporten «Samfunnsøkonomiske konsekvenser av marginalisering blant ungdom», Vista Analyse AS nr. 2010/07.

Seippel, Strandbu og Sletten (2011): Ungdom og trening. Endringer over tid og sosiale skillelinjer, NOVA, Rapport 3/2011.

SSB (2011): Temaside Industri. Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/10/07/industri/)

SSB (2012a): KOSTRA: Gjennomstrømning i videregående opplæring, 2011, Statistisk sentralbyrå.

SSB (2012b): Temaside Arbeid, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn)

Utdanningsdirektoratet (2011): Elevundersøkelsen, 2010.

Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når?

Hvor høyt er tilbakefallet til kriminalitet i Norge? Tilbakefall blir målt på en rekke ulike måter og med svært forskjellige resultater. Tallene i vår undersøkelse varierer mellom 10 og 55 prosent, avhengig av hvordan gjengangerne blant lovbryterne er gruppert og analysert. Andelen som begår kriminalitet på ny er høyest i gruppen som er løslatt fra fengsel, sammenlignet med gruppene som er siktet eller dømt for begåtte forbrytelser.

Synøve N. Andersen og Torbjørn Skarðhamar

Hvorvidt tidligere lovbrytere begår nye kriminelle handlinger eller ikke, kan blant annet fortelle oss noe om strafferettssystemets effektivitet. Kunnskap om tilbakefall kan også brukes til å vurdere hvilke programmer og ordninger som fungerer slik samfunnet ønsker, noe som kan bidra til å videreutvikle dagens strafferettssystem.

For eksempel fant Graunbøl mfl. (2010) at Norge hadde lavest tilbakefall blant de nordiske landene, og dette ble på et politisk nivå beskrevet som et«grønt lys til å intensivere dagens kriminalpolitikk» (Justis- og beredskapsdepartementet 2010). Kunnskap om utstrekningen av og årsakene til tilbakefall er også et viktig hjelpemiddel for å nå det overordnede politiske målet om å redusere den totale kriminaliteten i samfunnet.

Sammenligne for å se nivået og utviklingen

Å trekke slutninger om nivåforskjeller, utviklingstrekk og mer eller mindre vellykkede ordninger på bakgrunn av rapporterte tall på tilbakefall har to sentrale forutsetninger.

For det første er det nødvendig å tolke et gitt tall i lys av tilsvarende tall fra andre steder eller perioder. Når Skarðhamar og Telle (2012) finner at 54 prosent av de løslatte fra fengsel i 2003 blir siktet for ny kriminalitet i løpet av tre år, er det for eksempel vanskelig å vurdere om dette tallet er lavt eller høyt («bra» eller «dårlig») dersom vi ikke har tall fra tidligere år eller andre land å sammenligne med.

For det andre, og nært knyttet til det første, er det nødvendig å måle og rapportere tilbakefall på tilnærmet samme måte på tvers av tid og sted. Å måle tilbakefall kan gjøres på mange måter, og som tekstboksen på neste side viser, vil den valgte fremgangsmåten ha direkte konsekvenser for hva man finner. Dersom vi for eksempel sammenligner tall fra to studier som benytter ulik varighet på oppfølgingsperioden, vil lovbryterne i den ene studien ha hatt «bedre tid» på seg til å begå et nytt lovbrudd. Andelen som har begått ny kriminalitet vil dermed kunne være høyere, selv om utvalget i den andre studien både vil kunne «ta igjen» og «forbipassere» utvalget i den første dersom de ble observert over en like lang periode. Resultatene fra analyser som er bygget opp på ulik måte bør derfor ikke sammenlignes direkte.

At det ikke finnes ett «riktig» eller «reelt» tall på tilbakefall, og at hva man finner i stor grad vil påvirkes av valg knyttet til data og fremgangsmåte, er

Synøve Nygaard Andersen er sosiolog og førstekonsulent ved Statistisk Sentralbyrå, gruppe for demografi og levekår. (sna@ssb.no).

Torbjørn Skarðhamar er kriminolog og sosiolog, og forsker ved Statistisk sentralbyrå, gruppe for demografi og levekår. (ska@ssb.no).

en velkjent utfordring innenfor denne typen forskning og statistikk (Thorsen, Lid og Stene 2009). En gjennomgang av foreliggende forskning på tilbakefall (se for eksempel Armstrong og McNeill 2012, Harris mfl. 2009 og McWhinnie og Andrews 1997) viser at det samlet sett er minst fem ulike faktorer som fører til variasjoner i resultatene. Disse knytter seg til hvordan utvalget av lovbrytere settes sammen, hvordan vi definerer tilbakefall, hvor lang oppfølgingsperioden er, den kulturelle konteksten for studien og kontroll for ulike personlige egenskaper ved lovbryterne.

Av disse fem årsakene kan både utvalg, mål og oppfølgingsperiode endres relativt enkelt i foreliggende norske registerdata. Målet med denne analysen er derfor å undersøke hvordan bevisste endringer i definisjonen av utvalget, observasjonsperiodens varighet og målet på tilbakefall påvirker tallene for tilbakefall til kriminalitet i Norge.

Data og metode

Vi undersøker tilbakefall til kriminalitet i tre ulike utvalg: de som ble *siktet* for en forbrytelse i 2005, de som ble *dømt* for en forbrytelse i 2005, og de som ble *løslatt* etter endt fengsels- eller forvaringsdom (heretter kalt fengslede) i 2005 (se tekstboks om begreper). Det er avgjørelsesdatoen som benyttes for å definere hvert utvalg. Ettersom det tar noe tid før en sak beveger seg fra ett trinn i behandlingsprosessen til det neste (se Stene 2002, s. 13–17), vil utvalgene være delvis overlappende.

De tre utvalgene hentes fra tre ulike statistikker: etterforskede lovbrudd, straffereaksjoner og fengslinger. Vi inkluderer kun forbrytere med norsk fødsels- og personnummer, slik at vi kan finne igjen samme person på tvers av registre og over tid. Utvalgene vil derfor være noe mindre enn det vi kan se i den offisielle statistikken for 2005.

Med utgangspunkt i statistikken over etterforskede lovbrudd henter vi så informasjon om nye registrerte kriminelle handlinger som blir begått (det vil si har en gjerningsdato) i tidsrommet mellom den første avgjørelsen i 2005 og utgangen av 2008. Statistikken over etterforskede lovbrudd inneholder i tillegg til informasjon om gjerningsdato en avgjørelseskode, som angir det endelige saksutfallet (for eksempel hvorvidt forbrytelsen fører til en dom, påtaleunnlatelse, fengselsstraff og så videre) idet lovbruddet er ferdig behandlet i rettssystemet. I saker som ble avsluttet etter 2008, er informasjonen om gjerningsdato og saksutfallet lagt inn i etterkant.Så lenge gjerningsdatoen er innenfor vår tidsramme blir dermed saken inkludert i analysen.

Med utgangspunkt i gjerningsdatoen og avgjørelseskoden definerer vi så tilbakefall på tre ulike måter i hvert av de tre utvalgene. Den første definisjonen på tilbakefall er at en lovbryter innen oppfølgingsperioden har begått en ny forbrytelse som fører til at han eller hun blir *siktet* (se tekstboks om

Kilder til variasjon i resultater på tvers av studier

Utvalgskriteriet bestemmer hvilken gruppe eller utvalg som studeres. I Norge er det siktede lovbrytere som er den mest undersøkte gruppen når det gjelder tilbakefall (Thorsen, Lid og Stene 2009). I internasjonal litteratur er det mer vanlig å undersøke tilbakefallet blant tidligere dømte eller løslatte fra fengsel (se Armstrong mfl. 2012, Bowles og Florackis 2007 og O'Donell mfl. 2008). Enkelte studier har funnet at tilbakefallet er større blant dem som blir idømt de mest alvorlige straffene (for eksempel Ahven, Salla og Vahtrus 2010, Haslund 2003 og Wartna mfl. 2011). Definisjonen av utvalget kan dermed ha konsekvenser for andelen med tilbakefall i en gitt studie.

Målet på tilbakefall avgjør hvilke registrerte kriminelle handlinger som skal telle som tilbakefall. I Norge kalles det tilbakefall når en ny siktelse finner sted innen oppfølgingsperioden, mens nye dommer og nye fengselsstraffer benyttes i de fleste studier fra europeiske og nordamerikanske land (se for eksempel Armstrong og McNeill 2012, Langan og Levin 2002 og O'Donell mfl. 2008). Å bruke en streng reaksjon (for eksempel ny fengselsstraff) som målet på tilbakefall vil gi en lavere andel med tilbakefall i en gitt gruppe enn dersom en mindre streng reaksjon (for eksempel ny arrestasjon) blir brukt i den samme gruppen. Dette er fordi stadig flere lovbrytere «faller fra» ettersom saken går fra et trinn til et annet i straffeprosessen (se for eksempel Thorsen mfl. 2009 s. 19 for en illustrasjon av straffesakskjeden).

Oppfølgingsperioden angir hvor lenge man følger utvalget for å observere og registrere hvorvidt et nytt lovbrudd finner sted. En lengre oppfølgingstid gir flere tilbakefall. I SSBs kriminalstatistikk benyttes fem års oppfølging, mens to–tre år er vanlig i enkeltstudier (se for eksempel Bowles og Florackis 2007, Langan og Levin 2002, Skarðhamar og Telle 2012).

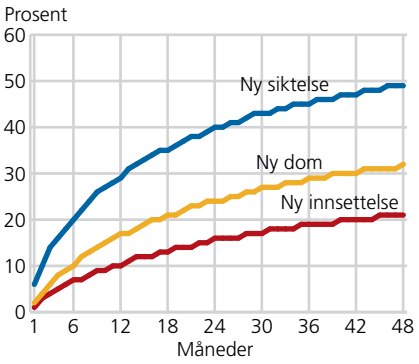
Bruk av *kontrollvariabler* justerer tilbakefallstallene etter befolkningssammensetningen. Tilbakefall er kjent for å variere med kjønn, alder, sivilstatus, sysselsetting og utdanningsnivå, og sammensetningen av disse egenskapene kan derfor forventes å påvirke tilbakefallet.

Den *sosiokulturelle konteksten* danner den overordnede rammen for en gitt undersøkelse av tilbakefall. Både strafferettssystemets utforming, politiets prioriteringer og befolkningens anmeldelsestilbøyelighet kan påvirke funnene. Det vil for eksempel variere fra sted til sted (og over tid) hvilke lovbrudd som fører til en fengselsstraff, og hvilke lovbrudd som har størst oppdagelsesprosent. En del av årsaken til at Norge hadde lavest tilbakefall i Graunbøl mfl. (2010) er for eksempel at vi i Norge benytter fengselsstraff for alvorlig trafikkriminalitet, og at trafikklovbrytere er en gruppe med relativt lav risiko for tilbakefall (se Graunbøl mfl. 2010, s. 48, og tabell 09426 i Statistikkbanken).

Metode
Vi følger hver lovbryter i maksimalt fire år (det vil si ut 2008), og registrerer tiden (i måneder) til den *første* forbrytelsen inntreffer. Vi inkluderer med andre ord kun én ny forbrytelse per person, selv om vedkommende kan ha begått flere forbrytelser i løpet av hele observasjonsperioden. Denne fremgangsmåten innebærer i praksis at ikke alle personene i hvert utvalg har like lang oppfølgingsperiode, både fordi den første siktelsen, dommen eller løslatelsen i 2005 fant sted ved ulike tider av året, og fordi noen begår ny kriminalitet raskere enn andre. De som dør i denne perioden eller utvandrer, omfattes av analysen så lenge de er i live eller bosatt i Norge. Den varierende oppfølgingslengden tas hensyn til ved at vi bruker en såkalt diskret tids forløpsanalyse (Allison 1995).

Figur 1. **Andelen av siktede forbrytere som har begått minst en ny forbrytelse, etter tid fra første siktelse og type tilbakefall. Utvalg på 31 842 personer. Prosent og måneder**

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Statistisk Sentralbyrå. Egne beregninger.

begreper, side 28). Den andre er at vedkommende har begått en forbrytelse som ved endt saksgang fører til en dom, og den tredje er at han eller hun har begått en forbrytelse som fører til fengselsdom (inkludert forvaring, men unntatt varetekt). Forseelser holdes helt utenfor analysen, og resultatene kan dermed ikke sammenlignes direkte med statistikk hvor også de mindre alvorlige lovbruddene er inkludert.

Vi benytter alltid *gjerningsdatoen* for det nyregistrerte lovbruddet til å avgjøre om tilbakefall har funnet sted eller ikke. For det første gjør dette at vi unngår å registrere kontakt med rettsvesenet etter den første kontakten i 2005 som egentlig skyldes tidligere kriminelle handlinger. Det er for eksempel mulig å bli siktet for en forbrytelse i 2006, selv om denne ble begått for flere år siden. Å registrere dette som et tilbakefall vil inkludere såkalte falske positive, noe som vil gi inntrykk av en høyere andel med tilbakefall enn det som faktisk er tilfelle.

Videre unngår vi at forsinkelser i strafferettssystemet påvirker hvem som blir registrert som såkalt gjentatt lovbryter. I Norge er det ventetid for både straffegjennomføring og rettssaker, og ventetiden varierer med type lovbrudd og sakens kompleksitet (Stene 2002). Å bruke datoen for ny siktelse, dom eller innsettelse ville omfattet ventetiden i oppfølgingsperioden. Dette ville ført til at vi inkluderte såkalte falske negative, og skapt inntrykk av en lavere andel med tilbakefall enn det som faktisk er tilfelle.

Vi presenterer resultatene som «samlede» andeler eller sannsynligheter. Disse viser oss den totale andelen av et utvalg som har begått ny kriminalitet etter et gitt antall måneder fra den første siktelsen, dommen eller løslatelsen.

Tilbakefall blant siktede

Vi ser først på utvalget av personer som ble siktet for en forbrytelse i 2005, i alt 31 842 personer, og lar tilbakefall defineres som gjerningstidspunktet for nytt lovbrudd vedkommende blir siktet for. Den blå kurven i figur 1 viser den månedlige utviklingen i prosentandelen som har begått en forbrytelse som innebærer en ny siktelse. De uthevede tallene angir andelen tidligere lovbrytere med minst ett tilbakefall etter 12, 24, 36 og 48 måneder.

Innen ett år hadde 29 prosent tilbakefall til en ny forbrytelse som førte til at de ble siktet på nytt. Dette tallet stiger til 40 prosent etter to år, 45 prosent etter tre år, og etter fire år har denne andelen steget til 49 prosent. Det er dermed tydelig at lengden på observasjonsperiode er avgjørende for hvilke tall vi finner, men at økningen avtar noe ettersom observasjonsperioden forlenges.

Den gule linjen i figuren viser tilsvarende resultat når man definerer tilbakefall som en ny dom. Siden dette innebærer en strengere reaksjon, blir tallene naturlig nok noe lavere. Etter ett år er tilbakefallet definert på denne måten på 17 prosent, 23 prosent etter to år, 29 prosent etter tre år, og 32 prosent etter fire år.

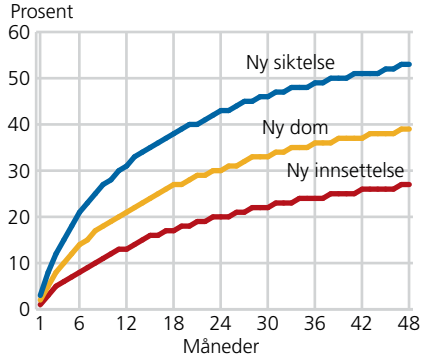
Til sist kan tilbakefall defineres som en ny dom til ubetinget fengselsstraff eller forvaring, den røde kurven i figuren. Tallene blir igjen noe lavere siden dette er en strengere definisjon enn de foregående. Etter ett år er tilbakefallet, definert på denne måten, 10 prosent, 16 prosent etter to år, 19 prosent etter tre år og 21 prosent etter fire år. Tilbakefallet etter fire år er med andre ord nærmere dobbelt så høyt om man bruker fire år sammenlignet med ett års observasjonstid.

Høyere tilbakefall blant straffede

Vi ser nå på utvalget av personer som ble dømt for en forbrytelse i 2005, i alt 14 466 personer. Figur 2 viser tilbakefallstall for denne gruppen, på tilsvarende måte som ble gjort for siktede ovenfor.

I løpet av det første året etter domsavsigelsen i 2005 begikk 31 prosent en ny forbrytelse som førte til en ny siktelse. 21 prosent begikk en forbrytelse som førte til en ny dom, og 13 prosent en forbrytelse som førte til en ubetinget fengselsstraff. Etter fire år hadde disse andelene økt til henholdsvis 53, 39 og 27 prosent, noe som tilvarer bortimot en fordobling av tilbakefallet målt etter ett år. Som vi ser, er nivået noe høyere i dette utvalget enn i utvalget av siktede, spesielt for tilbakefall målt som dom eller fengselsstraff. Dette kan tyde på at et mer alvorlig første lovbrudd gir en større risiko for tilbakefall.

Figur 2. **Andelen av dømte forbrytere som har begått minst en ny forbrytelse, etter tid fra første dom og type tilbakefall. Utvalg på 14 466 personer. Prosent og måneder**

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Statistisk Sentralbyrå. Egne beregninger.

Høyest tilbakefall blant løslatte fra fengsel

Vi ser til slutt på utvalget av personer som ble løslatt fra fengsel for en begått forbrytelse i 2005, i alt 5 503 personer (hvorav 8 personer ble løslatt fra forvaring). I løpet av det første året i frihet begikk 34 prosent en ny forbrytelse som førte til at de ble siktet på ny. 25 prosent begikk en forbrytelse som førte til en ny dom, og 20 prosent begikk en forbrytelse som brakte dem tilbake i fengsel. Etter fire år i frihet var de tilsvarende andelene på 55, 42 og 33 prosent.

Dette innebærer at andelen som blir siktet, dømt og fengslet på ny, er høyest i gruppen av forbrytere som ble løslatt fra fengsel. Spesielt tydelig er denne forskjellen når tilbakefall måles som ny fengselsstraff. Etter ett år er det hele 20 prosent av dette utvalget som har begått en ny forbrytelse som innebærer ny fengselsstraff, mens det samme gjelder for 10 prosent av de siktede og 13 prosent av de dømte. Slik vi har definert utvalgene, er det altså en positiv sammenheng mellom en strengere eller mer alvorlig definisjon av utvalget og andelen med tilbakefall. Det er imidlertid uvisst hvorvidt dette skyldes sammensetningen av de ulike utvalgene, eller en direkte effekt av alvorlighetsgraden i den første saksavgjørelsen.

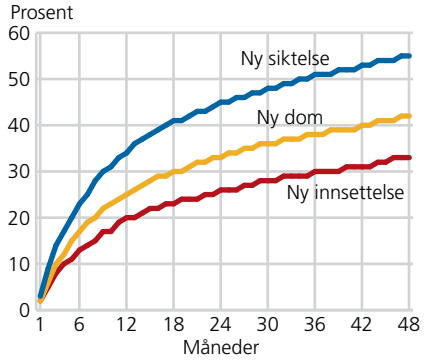
Tre kilder til forskjeller …

Samlet sett ser vi, slik vi forventet, at resultatene varierer langs alle de tre dimensjonene vi har undersøkt her. Først og fremst går andelen med tilbakefall ned når vi benytter strengere eller mer alvorlige mål på tilbakefall (dom og fengselstraff). Dette er naturlig, men det er verdt å merke seg at nivåene er noe mer like når vi sammenligner ny dom og ny fengselsstraff, heller enn ny dom og ny siktelse. Dette gjelder særlig for utvalget av siktede, og i mindre grad for tidligere innsatte. Jevnt over er andelen med tilbakefall rundt dobbelt så stor når vi bruker ny siktelse, som når vi bruker ny innsettelse som mål.

Videre øker andelen med tilbakefall med lengden på oppfølgingstiden. Tilbakefallet er nesten fordoblet fra det første til det fjerde året, men endringen er størst i den første tiden. Dette er et mønster vi kjenner igjen fra tidligere studier, hvor en stor andel av dem som begår ny kriminalitet, gjør dette relativt raskt (Graunbøl mfl. 2010, Møglestue 1996 og Skarðhamar og Telle 2012).

For eksempel finner Skarðhamar og Telle (2012) at 30 prosent av utvalget blir siktet for ny kriminalitet i løpet av det første året etter løslatelse, og at andelen øker med ytterligere 17 prosentpoeng (til 47 prosent) over de neste to årene. Dette mønsteret gjenspeiler også at ettersom tiden går, vil gruppen som ikke har hatt et tilbakefall (ennå) være stadig mer «lovlydig» med mindre risiko for å begå

Figur 3. **Andelen av løslatte forbrytere som har begått minst en ny forbrytelse, etter tid fra løslatelse og type tilbakefall. Utvalg på 5 503 personer. Prosent og måneder**

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Statistisk Sentralbyrå. Egne beregninger.

Referanser

Ahven, A., J. Salla og S. Vahtrus (2010): *Recidivism in Estonia,* Tallin: Justiitsministerium.

Allison, P.D. (1995): *Survival Analysis using SAS: A Practical Guide,* Cary: SAS Publishing.

Armstrong, S. og F. McNeill (2012): Reducing Reoffending: Review of Selected Countries, SCCJR Research Report 04/2012, The Scottish Centre for Crime and Justice Research.

Bowles, R.A. og C. Florackis (2007): Duration of the time to reconviction: Evidence from UK prisoners discharge data. *Journal of Criminal Justice,* **35**:365-378.

Graunbøl, H.M., B. Kielstrup, M-L. Muiluvori, S. Tyni, E.S. Baldursson, H. Gudmundsdottir, R. Kristoffersen, L. Krantz og K. Lindsten (2010): *Retur: en nordisk undersøkelse af recidiv blant krienter i kriminalforsorgen,* Oslo: Krimnialomsorgens utdanningssenter.

Harris, P.W., B. Lockwood og L. Mengers (2009): *CJCA White Paper: Defining and Measuring Recidivism,* Braintree: Council of Juvenile Correctional Administration.

Haslund, U. (2003): Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/notat_200314/notat_200314.pdf)

Justis- og beredskapsdepartementet (2010): Tilbakefall til ny kriminalitet. Norge best i Norden. (http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/nyheter/2010/Norge-best-i-Norden.html?id=605246)

Langan, P.A. og D.J. Levin (2002): Recidivism of Prisoners Released in 1994. Bureau of Justice Statistics Special Report, US Department of Justice.

McWhinnie, A.J. og D.A. Andrews (1997): *Corrections Utilization Study: A Review of the National And International Literature an Recommendations for a National Study on Recidivism,* Ottawa: Canadian Centre for Justice Statistics, Statistics Canada.

Møglestue, I. (1996): Straffede lovbrytere: Stadig flere pådrar seg ny straffereaksjon, *Samfunnsspeilet 4*, 1996, Statistisk sentralbyrå.

O'Donnell, I., E. Baumer og N. Hughes (2008): Recidivism in the Republic of Ireland, *Criminology and Criminal Justice,* 8(2):123-146.

Skarðhamar, T. og K. Telle (2012): Post-Release Employment and Recidivism in Norway, *Journal of Quantitative Criminology, 28*(4):629-649.

Stene, R.J. (2002): Politiet er mest avgjørende i rettssystemet, Samfunnsspeilet 3, 2002, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, L.R, S. Lid og R.J. Stene (2009): *Kriminalitet og rettsvesen 2009,* Statistiske analyser 110, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa110/sa110.pdf)

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar, M. Blom, S.M. Alma, I.M. Bergman, A.A. M. Essers og E.K. van Straalen (2011): Recidivism report 2002-2008. Trends in the reconviction of Dutch offenders. Fact Sheet 2011-5a, Ministry of Security and Justice.

ny kriminalitet. Vi kan si at etter hvert som tiden går, vil sannsynligheten for tilbakefall avta for den gruppen som er igjen.

Vi ser også at både nivåene og delvis også utviklingen varierer noe mellom de tre utvalgene av tidligere lovbrytere som begår nye straffbare handlinger. Etter to år er for eksempel andelen som har begått en ny forbrytelse som fører til domsavsigelse i retten, henholdsvis 24, 30 og 33 prosent for siktede, dømte og tidligere innsatte lovbrytere. Som tidligere nevnt er det usikkert hvorvidt disse forskjellene vil forsvinne dersom vi tar hensyn til de demografiske og sosioøkonomiske egenskapene ved de tre utvalgene, og metoden vi benytter her, egner seg ikke til å avdekke eventuelle årsakssammenhenger.

... og et mangfold av rater

Hvis vi sammenligner resultatene på tvers av både utvalg, mål og observasjonsperiode, er det tydelig at det ikke finnes noe enkelt svar på hvor stort tilbakefallet er i Norge. Sammenligner vi på tvers av utvalg og tid, men med samme mål på tilbakefall, kan resultatene variere mellom 29 og 55 prosent for ny siktelse, 17 og 42 prosent for en ny dom, og 10 og 33 prosent for gjeninnsettelser i fengsel.

Sammenligner vi resultatene på tvers av utvalg og mål, men med samme observasjonstid, varierer andelen som har begått ny kriminalitet, mellom 10 og 34 prosent etter ett år og 21 og 55 etter fire. Sammenligner vi til slutt resultatene på tvers av tid og mål, men ikke utvalg, varierer andelen med tilbakefall mellom 10 og 49 prosent for siktede, 13 og 53 prosent for dømte og 20 og 55 prosent for løslatte.

Samlet sett innebærer dette at tilbakefallet til kriminalitet i Norge – slik det er målt her – varierer mellom 10 og 55 prosent avhengig av hvordan vi definerer utvalg, mål og oppfølgingsperiodens varighet.

Begreper

Kriminalitet og *lovbrudd* er samlebetegnelser for alle lovstridige handlinger. Alle resultatene fra våre analyser bygger på registerdata, det vil si informasjon om de lovbrudd som er kjent for politiet. Vi inkluderer kun saker hvor gjerningspersonen er kjent og har et norsk personnummer.

Lovbrudd kan deles opp i to underkategorier: forbrytelser og forseelser. En *forbrytelse* er en straffbar handling av grovere karakter enn en *forseelse,* og skillet går i de fleste tilfeller ved en strafferamme på tre måneder. Vi inkluderer kun forbrytelser i analysen.

Å være *siktet* betyr, i tråd med SSBs statistikk over etterforskede lovbrudd, at man etter endt politietterforskning er regnet som hovedmistenkt. Personer som har vært siktet under etterforskningen, men ikke hadde status som siktet ved avsluttet etterforskning, er ikke med i analysen. Begrepene siktet/siktelse/siktede benyttes derfor annerledes her enn i juridisk sammenheng.

Å være *dømt* betyr at man har blitt funnet skyldig for en forbrytelse og har blitt idømt straff i en norsk domstol. Disse sanksjonene inkluderer rettighetstap, inndragning, bot, samfunnstraff, betinget og ubetinget fengsel, forvaring, tvunget psykisk helsevern og tvungen omsorg. Frifinnelse er per definisjon også en domsavsigelse, men vi inkluderer kun dommer der gjerningspersonen er funnet skyldig. Mindre alvorlige saker kan i Norge avgjøres av påtalemyndigheten, ved henleggelse, forelegg, forenklet forelegg, overføring til konfliktråd, eller påtaleunnlatelse. Disse sakene er ikke med her, og tallene kan dermed ikke jamføres med samlede tall for straffereaksjoner.

Å være *fengslet* betyr at man er dømt til en ubetinget fengsels-, sikrings- eller forvaringsstraff av en norsk domstol. Vi inkluderer ikke personer som slippes ut av eller settes i varetekt, eller de som sitter i fengsel for forseelser (i hovedsak trafikklovbrudd).

Korleis står det til med norsk tannhelse?

I februar 2013 gav SSB ut ein rapport om udekt behov for tannlegetenester. Publikasjonen tek for seg det udekte tenestebehovet blant vaksne i eit nasjonalt og internasjonalt perspektiv, og er den tredje i rekka av rapportar med tannhelse som tema som SSB har publisert sidan 2010. Dei to føregåande la vekt på høvesvis å etablere eit faktagrunnlag og analysere tannhelsetilstanden og tenestebruken i den norske befolkninga. Til saman kan ein seie at dei tre rapportane utgjer ein tannhelsetrilogi.

Trond Ekornrud og Arne Jensen

Ordet trilogi blir oftast brukt i omtale av tre kunstverk som står i ein eller annan samanheng med kvarandre, og då særleg i samband med klassiske litterære verk. Det å påstå at omtalen av resultata om tannhelse som blir presenterte nedanfor, er basert på ein trilogi i meininga klassiske litterære verk, er kan hende å ta i litt. Det er likevel klart at dei tre rapportane som ligg til grunn for omtalen, er tre rapportar som kvar på sin måte tek for seg tema knytt til tannhelsetilstand og tannlegetenester, og som difor med fordel kan bli lesne i samanheng.

Tre rapportar om tannhelse

Den første rapporten som inngår i tannhelsetrilogien, presenterer og omtaler utvalde kjenneteikn og dimensjonar ved tannhelsetenesta og tannhelsetilstanden i Noreg (Ekornrud og Jensen 2010a), medan den andre analyserer regionale og sosiale skilnader i tannhelsetilstand, i bruken av tannhelsetenester og i eigenbetaling hos tannlege på nasjonalt nivå (Ekornrud og Jensen 2010b).

Nyleg er det dessutan gitt ut ein tredje rapport som ser på korleis organiseringa og finansieringa av tannhelsetenesta er i Noreg samanlikna med andre nordiske land, korleis det udekte behovet for tannlegetenester i Noreg er samanlikna med tilsvarande behov i andre europeiske land, og kva for sosiale og regionale skilnader det er i udekt behov for tannlegetenester i Noreg (Ekornrud og Jensen 2013).

Ved sida av at alle dei nemnde rapportane har som føremål å kaste lys over tannhelsetilstand og tannlegetenester i Noreg, har dei det til felles at dei legg særleg vekt på å få fram kunnskap om situasjonen for vaksne i alderen 21 år og eldre.

Lite informasjon om vaksne tannlegepasientar

Tannhelsetenesta er organisert på ein måte som blant anna skil mellom grupper av personar som er prioriterte i den offentlege tannhelsetenesta og difor får økonomisk subsidierte tenester, og per-

Trond Ekornrud (t.v.) er statsvitar og rådgivar i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (trond.ekornrud@ssb.no)

Arne Jensen er statsvitar og seniorrådgivar i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (arne.jensen@ssb.no)

EU-SILC-undersøkinga
EU-SILC-undersøkinga er ei europeisk utvalundersøking om inntekt, sosial inkludering og levekår som er samordna gjennom EU sitt statistikkbyrå Eurostat. I EU-SILC-undersøkinga blir det årleg samla inn data om arbeid, bustad og helse, medan inntektsopplysningar blir kopla på utvalet frå register. I denne samanhengen er det fokusert på EU-SILC-undersøkinga si kartlegging av personar som ikkje har vore hos tannlege dei siste tolv månadene, trass i at dei har hatt behov for det.

sonar som primært skal nytte den private tannhelsetenesta og betale sjølve. Vaksne i alderen 21 år og eldre utgjer den sistnemnde gruppa, og om desse finst det i utgangspunktet relativt lite informasjon. Men ved å nytte datakjelder som levekårundersøkinga om helse, omsorg og sosial kontakt og EU-SILC-undersøkinga (sjå tekstboks) har det vore mogleg å omtale og analysere tannhelsetilstanden og bruk av tannlegetenester også for denne pasientgruppa.

Det er grunn til å understreke at det er umogleg å diskutere alle funna og tendensane som tannhelsetrilogien dokumenterer innanfor ramma av ein og same artikkel. Til det har funna og tendensane vore for mange. Det er skrive ei rekkje artiklar i samband med publikasjonane som kan supplere presentasjonen og kommenteringa av utvalde funn nedanfor. Informasjon om og lenkjer til desse artiklane er å finne i litteraturoversikta til slutt i artikkelen.

Nordiske land har ulik organisering …

Det er sannsynleg at måten tannhelsetenester er organisert og finansiert på, påverkar bruken av tenestene. Sjølv om det ikkje alltid er eintydig korleis det skjer, og kva effekt organisering og finansiering har, er tilgang og tilgjengelegheit til tenester og korleis dei blir finansiert, viktig.

I Noreg er det fylkeskommunen som etter tannhelsetenestelova skal sørgje for at tannhelsetenester inkludert spesialisttenester i rimeleg grad er tilgjengelege for alle som bur eller oppheld seg i fylket. Tannhelsetenesta i Noreg består av ein fylkeskommunal (offentleg) og ein privat sektor. Den offentlege sektoren skal i hovudsak gi tannhelsetenester til prioriterte grupper i befolkninga etter tannhelsetenestelova (til dømes barn og unge i alderen 0-18 år), medan den private sektoren primært skal tilby tannhelsetenester til den vaksne delen av befolkninga i alderen 21 år og eldre.

I dei andre nordiske landa er tannhelsetenestene i varierande grad organisert og finansiert som i Noreg. Mykje av organiseringa av sjølve tenestene har mange likskapstrekk, trass i at arbeidsdelinga mellom offentleg og privat sektor er ulik. Det er òg relativt store forskjellar mellom landa når det gjeld kor mange som jobbar i tannhelsetenesta i forhold til innbyggjartalet. Tal frå 2011 viser til dømes at Noreg har færre innbyggjarar per tannlege enn dei fleste andre landa, det vil seie ein høgare dekningsgrad på landsbasis.

… forskjellig finansiering …

Landa opererer med forskjellige finansieringsordningar for ulike pasientgrupper. Dei fleste landa har lov- og forskriftsfesta nokre prioriterte grupper som har rett på heilt eller delvis subsidierte tenester, medan nokre som til dømes Sverige òg har innført meir universelle ordningar som gjeld for alle. Andre har etablert eigne forsikringsordningar som gjeld for alle offentlege helsetenester (Finland). Det særeige for tannhelsetenester for vaksne i dei fleste landa er uansett eigenbetalinga. I nær sagt alle landa er tannhelsetenester for vaksne i langt større grad enn kva som gjeld for andre helsetenester, baserte på at pasientane betaler sjølve.

Samanlikningar mellom Noreg og Sverige kan tyde på at svenskane har kome lengre i å etablere ordningar som gir insentiv til meir regelmessig tenestebruk. Dei bidreg òg til meir subsidiering av kostnadskrevjande tannlegetenester for fleire pasientgrupper enn dei som er subsidiert med heimel i nasjonal lovgiving. Hovudregelen i Noreg er at vaksne i alderen 21 år og eldre går til den private tannhelsetenesta og betaler tenestene sjølve, med mindre dei har

sjukdomar eller lidingar som gir rett til refusjonar frå folketrygda. Eit unntak frå hovudregelen er at det i 2012 blei gitt tilskot på 75 millionar kroner til førebyggjande tannhelsetiltak for personar på 75 år og eldre.

I Sverige har det sidan 2008 vore slik at personar som er 20 år og eldre, har rett til eit årleg aldersbestemt bidrag på ein fast sum som kan bli brukt ved besøk hos tannlege eller tannpleiar anten i offentleg eller privat tannhelseteneste, kalla allmänt tannvårdsbidrag. I tillegg har dei rett til graderte refusjonar for alle eigenbetalingar over 3 000 svenske kroner gjennom eit såkalla högkostnadsskydd, som er ei ordning som skal beskytte mot høge kostnader. Det er òg grunn til å nemne at det innanfor rammene av eksisterande lov- og forskriftsverk er innført fleire regionale ordningar i Sverige. Til dømes har Västra Götaland utvida det gratis tenestetilbodet til å gjelde alle personar til og med det året dei fyller 23 år.

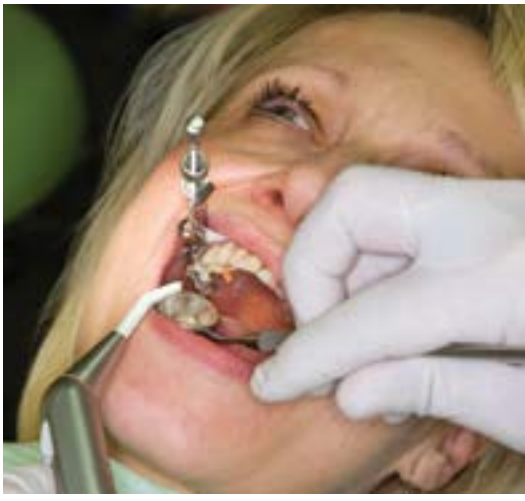
… men same mål om å få ut prisinformasjon

Undersøkingar frå Sverige viser elles at kunnskapen om dei ulike finansieringsordningane som blir tilbydd, varierer. Det er ikkje godt kjent i befolkninga kva for stønader som gjeld, kor store refusjonar dei har rett på, og kva for summar og referanseprisar som er avgjerande for subsidiane.

I Noreg lanserte nyleg forbrukarrådet ein portal som gir høve til å samanlikne prisar på ulike type behandlingar mellom ulike tannklinikkar i ulike delar av landet (www.hvakostertannlegen.no). Ei av målsetjingane er at tenesta skal gjere det enklare for personar å samanlikna prisar mellom tannlegar, og slik ha moglegheit til å velje det billigaste alternativet. Det vil bli interessant å sjå kor mange som kjem til å nytte seg av tenesta. Erfaringane frå dei undersøkingane Socialstyrelsen i Sverige har gjort, tilseier at denne type tilbod ofte har ein tendens til ikkje å nå ut til dei som i utgangspunktet kunne hatt størst behov for eit slikt tilbod.

Tannstatus varierer etter fleire kjenneteikn …

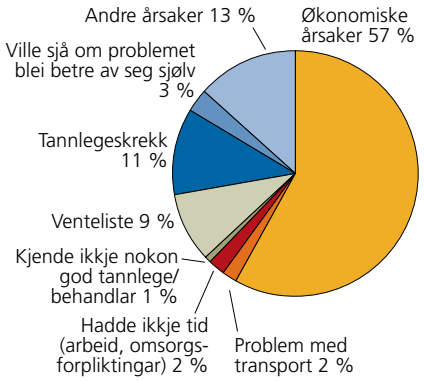
Det er fleire mål som kan gi ein peikepinn på korleis det står til med tannhelsa blant vaksne. Eit av desse måla er tannstatus, eller kor mange eigne tenner folk rapporterer å ha igjen. Talet på eigne tenner varierer naturleg med alderen, dei eldste har færrast eigne tenner igjen. Like naturleg kan det ikkje seiast å vere at låg utdanning, det å vere mottakar av stønader, det å vere busett i Nord-Noreg og det å ha låg tannlegedekning i den private tannhelsetenesta, bidrar til å auke sannsynet for å ha få eigne tenner igjen (under ti tenner). Slik er det likevel i den norske befolkninga i alderen 21 år og eldre.

… det gjer òg den eigenvurderte tannhelsa

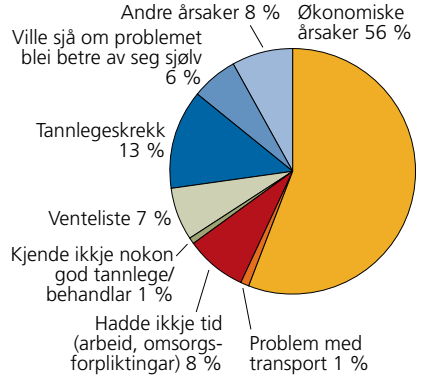
Ein annan måte å vurdere stoda på er å innhente folk si eiga vurdering av tannhelsa. Målt på denne måten rapporterer om lag tre av fire vaksne at tannhelsa deira er god. Sjølv om eigenvurdert tannhelse inneber ei meir generell tilnærming som gir rom for at ulike personar legg forskjellig innhald i tannhelsa, viser funna seg i stor utstrekning å vere samanfallande med tannstatus. Eit poeng er at dei som rapporterer å ha under ti eigne tenner, ofte rapporterer å ha dårleg eigenvurdert tannhelse i tillegg. Eit anna poeng er at det langt på veg synest å vere dei same faktorane som påverkar sannsynet for å rapportere dårleg eigenvurdert tannhelse. Høg alder, låg inntekt, det å vere mottakar av stønader og det å bu i Nord-Noreg, er alle faktorar som aukar sannsynet for å ha dårleg eigenvurdert tannhelse.

Figur 1. **Personar i alderen 16 år og eldre som ikkje har vore hos tannlege dei siste tolv månadene trass behov, etter hovudgrunn. Noreg. 2010. Prosent**

Kjelde: EU-SILC-undersøkinga, Eurostat.

Figur 2. **Personar i alderen 16 år og eldre som ikkje har vore hos tannlege dei siste tolv månadene trass behov, etter hovudgrunn. EU. 2010. Prosent**

Kjelde: EU-SILC-undersøkinga, Eurostat.

Eigenvurdert tannhelse er elles eit mål som òg er i bruk ved kartlegging av tannhelsetilstand i andre land. Ei undersøking gjennomført av Socialstyrelsen i Sverige i 2009 viser at det der er nokre prosentpoeng færre av dei i alderen 20 år og eldre som opplever tannhelsa som god, enn det er i Noreg. Samstundes gir fordelingar på ulike bakgrunnskjenneteikn grunn til å tru at fleire såkalla sosioøkonomiske mekanismar gjer seg gjeldande i begge dei to befolkningane. I Sverige er det nemleg òg slik at tannhelsa er dårlegare blant dei med låg inntekt og låg utdanning.

Det er brei einigheit i fagmiljøa om at tannhelsetilstanden i den norske befolkninga generelt og blant vaksne spesielt har blitt betre dei siste tiåra. Det gjeld uavhengig av kva for mål på tannhelsetilstand som blir brukt, og mykje av betringa kjem av innføring av fluor i dagleg tannhygiene. Då er det grunn til å minne om dei relativt store variasjonane i tannhelse i den vaksne befolkninga som dei tre tannhelserapportane dokumenterer. Det er òg grunn til å understreke at fleire av desse variasjonane har samband med sosiale og regionale kjenneteikn. I praksis kan det sjå ut til at ikkje alle vaksne har teke del i ei forbetra tannhelse, og at kven du er, og kor du bur, kan ha avgjerande betyding for tannhelsa.

Kven har eit udekt behov for tannlegetenester?

I takt med at tannhelsetilstanden i befolkninga over tid har endra seg til det betre, har òg norma for kor ofte folk bør gå til tannlege, vore gjenstand for endring. Dei fleste vaksne i Noreg har i dag ein regelmessig bruk av tannlegetenester, i den forstand at tenestebruken er innanfor helsemyndigheitene og ekspertane sine anbefalingar om å besøke tannlege om lag annakvart år og hyppigare ved behov. Tal viser til dømes at ni av ti vaksne rapporterer å ha vore hos tannlege i løpet av dei siste to åra. Samstundes er det grunn til å understreke at tal og analysar i dei tre tannhelserapportane viser at det er nokre viktige forskjellar i befolkninga.

Sosiale og regionale forskjellar

Det er fleire sosiale og regionale faktorar som påverkar befolkningas bruk av tannlegetenester. Det å vere mann, ha låg utdanning, låg inntekt, bu i spreiddbygd eller tettbygd strøk, og det å vere busett i Nord-Noreg, er alle faktorar som aukar sannsynet for at det er meir enn to år sidan siste tannlegebesøk. I praksis inneber det at personar som har eitt eller fleire av desse kjenneteikna, har større risiko for å bryte med helsemyndigheitene sine anbefalingar om regelmessige tannlegebesøk.

Når det gjeld kven som opplyser å ha eit udekt behov for tannlegetenester, altså dei som ikkje har vore hos tannlege dei siste tolv månadene sjølv om dei har hatt behov for det, er det fleire tilsvarande faktorar som har betyding. Det å ha motteke stønader, ha låg inntekt og det å vere busett i Nord-Noreg, aukar sannsynet for å ha eit udekt tenestebehov. Det er òg slik at desse faktorane er dei viktigaste med omsyn til kva som aukar sannsynet for å ha eit udekt behov for tannlegetenester som følgje av dårleg råd.

Internasjonale ulikskapar i tenestebruk …

I internasjonal samanheng kjem Noreg relativt likt ut med Sverige med omsyn til å følgje gjeldande normer for tannlegebesøk. Faktisk er det ein litt større del av den vaksne befolkninga i Noreg enn i Sverige som har vore hos tannlege innanfor dei siste to åra. Når det gjeld udekte behov for tannlegetenester, ligg likevel Noreg i feil ende av skalaen samanlikna med andre europeiske

land. Det udekte behovet er noko større i Noreg enn i dei fleste nordiske landa og i EU-landa samla, og utviklinga dei siste 8-10 åra kan tyde på at nivået i Noreg ikkje går like mykje ned som nivået i land det er naturleg å samanlikne med (sjå figur 3). Samstundes er økonomiske årsaker (dårleg råd) ein gjengangar som hovudgrunn til udekte behov for tannlegetenester i den vaksne befolkninga, både i Noreg (sjå figur 1) og i dei europeiske landa (sjå figur 2).

… men det udekte behovet fell i heile Europa

Det er grunn til å minne om at internasjonale tal viser ein tendens til at det udekte behovet for tannlegetenester blant vaksne er fallande i så godt som heile Europa. Ei slik positiv utvikling kan ha fleire årsaker, og desse kan variere frå eit land til eit anna. I Sverige kan det til dømes vere at innføring av nye finansieringsordningar både på regionalt og nasjonalt nivå har bidrege til nedgangen som har vore, og at nedgangen vil fortsette ytterlegare ettersom nye tilsvarande tiltak nyleg er sette ut i livet.

Det er likevel grunn til å vere merksam på at det er nokre sosiale og regionale dimensjonar knytte til det å ha eit udekt behov for tannlegetenester, og at desse gjer seg gjeldande på tvers av landegrenser. Både i Noreg, Sverige og elles i Europa er til dømes det udekte tenestebehovet høgast blant dei med lågast inntekt, samstundes som nivået går eintydig ned med stigande inntekt. Her til lands er det elles òg slik at det er blant dei som er busette i Nord-Noreg, at nivået på det udekte tenestebehovet er høgast.

Kva for spørsmål er det grunn til å stille?

Dei tre tannhelserapportane dokumenterer og analyserer ei rekkje fakta og dimensjonar ved tannhelsetenesta, tannhelsetilstanden og tenestebruken i Noreg. Dei bidreg òg til ei samanlikning av norske og utanlandske forhold, og då særleg gjennom å sjå korleis Noreg kjem ut av det i forhold til andre nordiske land. Samstundes bidreg rapportane utvilsamt til å reise ytterlegare spørsmål av meir prinsipiell karakter.

Kva for eit ansvar ber tannhelsetenesta?

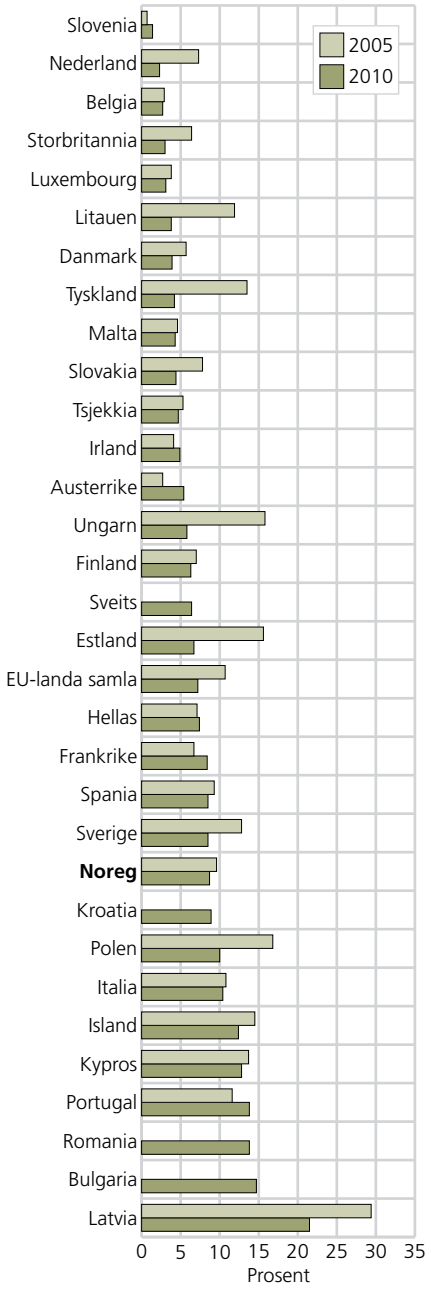
Eit spørsmål som kan bli stilt, er om det er tannhelsetenesta i seg sjølv som ber ansvaret for kva for tannhelsetilstand befolkninga har, korleis befolkninga bruker tannlegetenester generelt, og kven som ikkje går til tannlege trass i at dei har eit behov. Spørsmålet kan seiast å gå rett inn i ein debatt om kva ein velferdsstat kan og bør vere, og korleis ulike velferdsstatar kan bli vurdert.

Tannhelserapportane kan ikkje gi noko fullgodt svar på eit slikt prinsipielt spørsmål, men kan likevel vere med på å kaste lys over nokre relevante vurderingar. Det er fleire teikn på at organisering og finansiering av tenester har avgjerande betyding for tannhelsetilstand, tannlegebruk og udekte tenestebehov i befolkninga. Samstundes er det til dømes ikkje mogleg å seie definitivt om ei anna arbeidsdeling mellom sektorane i tannhelsetenesta kunne bidrege til å redusere det udekte behovet i Nord-Noreg. På same måten er det heller ikkje mogleg å seie bastant at eit billegare tilbod ville gjort at fleire brukte tannlegetenester i tråd med anbefalingane til helsemyndigheitene, sjølv om alle analysefunn og fakta tyder på at økonomi er svært viktig for å forstå (manglande) tenestebruk.

Kva for tiltak kan bli gjennomført?

Tannhelsetrilogien løftar fram nokre tiltak som andre land har sett i verk, for å styrke tenestebruken i befolkninga. I Sverige har dei til dømes utvida subsi-

Figur 3. **Personar 16 år og eldre som ikkje har vore hos tannlege dei siste tolv månadene trass behov. EU- og EFTA-land. 2005 og 2010. Prosent**

Kjelde: EU-SILC-undersøkinga, Eurostat.

dieringa av tannlegetenester på regionalt og nasjonalt nivå med spesielle og universelle finansieringsordningar dei seinaste åra. Det kan difor vere interessant å følgje med på kva for effektar desse tiltaka fører med seg framover.

Det kan likevel vere grunn til å minne om det svenskane sjølve har funne når dei har sjekka kva kunnskap befolkninga har om subsidieringa av tannlegetenester. Det er ikkje godt kjent i befolkninga kva for stønader som gjeld, kor store refusjonar dei har rett på, og kva for summar og referanseprisar som er avgjerande for subsidiane. I tillegg viser undersøkingar at mangelen på kunnskap gjerne følgjer dei same sosiale skiljelinjene som finst, med omsyn til kven som har god tannhelse, kven som går regelmessig til tannlege, og kven som har eit udekt behov for tannlegetenester.

Referansar

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2010a): *Tannhelse. Personell og kostnader, tannhelsetilstand og tannlegebesøk,* Rapporter 2010/29, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/02/rapp_201029/)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2010b): «Dårlegast tannhelse i Nord-Noreg», SSBmagasinet 3.6.2010, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2010-06-03-01.html)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2010c): *Tannhelsetilstand og tannlegetenester. Analysar av regionale og sosiale skilnader i eigenvurdert tannhelse, tannstatus, bruk av tannlegetenester og eigenbetaling hos tannlege,* Rapporter 2010/51, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/02/rapp_201051/)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2010d): «Mange faktorar påverkar tannhelsa», SSBmagasinet 11.11.2010, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2010-11-11-01.html)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2011a): «Tannlegebruk varierer med regionale og sosiale kjenneteikn», SSBmagasinet 5.10.2011, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2011-10-05-01.html)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2011b): Vaksne bruker tannlegetenester ulikt, *Samfunnsspeilet 4,* 2011, Side 2-8, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/201104/01/art-2011-10-03-01.html)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2011c): «Presisering om SSB sine rapportar om tannhelse», Tannlegetidende 2011; 121: 255 (http://www.tannlegetidende.no/index.php?seks_id=424747&a=1) som svar til Holst, D. (2011): «Statistisk sentralbyrå om tannhelsetilstand og tannlegetjenester», Tannlegetidende 2011; 121: 253-4. (http://www.tannlegetidende.no/index.php?seks_id=424719&a=1)

Ekornrud, T. og Arne Jensen (2013): *Udekt behov for tannlegetenester. Internasjonale samanlikningar og analysar av sosiale og regionale skilnader i Noreg,* Rapporter 2013/7, Statistisk sentralbyrå.

Tannlegetidende (2011): «Mange faktorer påvirker tannhelsen», Tannlegetidende 2011; 121: 244-5. http://www.tannlegetidende.no/index.php?seks_id=424268&a=1

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

21. mai 2013

Norsk kulturbarometer, 2012

Færre går på teater og kunstutstillinger

Det har vært mer nedgang enn økning i bruken av ulike kulturtilbud mellom 2008 og 2012. Teater og kunstutstillinger er tilbudene som har sunket mest i oppslutning i denne perioden. Kinoen er fortsatt det tilbudet som flest bruker. Kvinner og personer med høy utdanning og høy inntekt er i størst grad kulturbrukere.

Kulturbarometeret for 2012 viser at 45 prosent i aldersgruppen 9-79 år hadde vært på en forestilling med teater, musikal eller revy i løpet av de siste 12 månedene. I 2008 var denne andelen 53 prosent. Det har også vært en nedgang i andelen som har vært på kunstutstilling, fra 42 prosent i 2008 til 38 prosent i 2012. Andelen som har vært på tros- eller livssynsmøte, har sunket fra 39 prosent til 34 prosent i samme periode. Dette er de største forandringene i kulturbruken de siste fire årene, viser undersøkelsen i 2012.

Flest går på kino

Kino er fremdeles tilbudet som flest personer bruker. 67 prosent oppgav i 2012 å ha gått på kino de siste 12 måneder, mot 70 prosent i 2008. Konserter og idrettsarrangement følger deretter, med en årlig oppslutning på henholdsvis 61 og 55 prosent. Folkebibliotekene hadde en besøksandel på 51 prosent i 2008. I 2012 var den på 49 prosent. Mens 41 prosent hadde vært på museum i 2012, hadde 31 prosent vært på kulturfestival. 14 prosent hadde vært på ballett- eller danseforestillinger, og 8 prosent hadde sett opera eller operette.

To av tre har aldri vært på opera eller operette

I 2012-undersøkelsen svarte hele 62 prosent at de aldri hadde sett en opera- eller operetteforestilling. Svært mange, 50 prosent, svarte også at de aldri hadde vært på en ballett- eller danseforestilling. Dette tallet har imidlertid sunket fra 63 prosent i 1994. Derimot var det ingen som svarte at de aldri hadde vært på kino. 3 prosent oppgav at de aldri hadde vært på folkebibliotek, 4 prosent hadde aldri vært på museum. 5 prosent hadde aldri vært på konsert. Andelen som ikke har besøkt, er den samme for teater/musikal/revy.

Kvinner er de ivrigste kulturbrukerne

Det er en større andel kvinner enn menn som er brukere av de tradisjonelle kulturtilbudene. Kvinner går i større grad på teater, ballett-/danseforestillinger, kunstutstillinger, folkebibliotek og på tros-/livssynsmøter. Menn går derimot atskillig mer på idrettsarrangement. Begge kjønn går i omtrent like stor grad på kino og kulturfestivaler, museer, konserter og opera/operette.

Økende kulturbruk blant eldre

Barn og ungdom er større brukere av de fleste kulturtilbud enn andre aldersgrupper. Barn i alderen 9-15 år har størst andel brukere per år både av idrettsarrangement, ballett-/danseforestillinger, museer, folkebibliotek, tros- eller livssynsmøter og teater/musikal/revy. Unge i alderen 16-24 år er de som i størst grad har vært på kino, konserter og kulturfestivaler i løpet av året. Aldersgruppen 67-79 år har størst andel brukere av kunstutstillinger og opera-/operetteforestillinger. Det er også blant de eldre at det har vært størst økning i kulturbruken. Mens 10 prosent i aldersgruppen 67-79 år var på kino i 1991, var andelen tredoblet i 2012 og utgjorde 32 prosent. Tilsvarende tall for teater/musikal/revy er 23 og 39 prosent. For konserter var tallene endret fra 31 til 48 prosent i samme periode.

Kulturbruken er ulikt fordelt sosialt

Folks inntekt og utdanning har stor betydning for bruken av de fleste kulturtilbudene. De med høy utdanning bruker kulturtilbudene i betydelig større grad enn personer med lav utdanning. Dette gjelder i særlig grad kino, teater, opera/operette, ballett/dans, kunstutstillinger og museer. Høy inntekt og høyt kulturforbruk henger også sammen.

Størst interesse for konserter

21 prosent av befolkningen sier at de er meget interessert i å gå på konsert. Dernest følger idrettsarrangement, kino og kulturfestivaler. Derimot er bare 2 prosent meget interessert i å gå på ballettforestillinger, og 3 prosent er interessert i operaforestillinger. Hele 70 prosent sier de ikke er interessert i å gå på ballettforestillinger.

Størst egenaktivitet i idrett og musikk

Idrett er nordmenns største kulturelle egenaktivitet. I 2012 svarte 30 prosent at de er medlem av idrettslag, og 29 prosent har vært deltakere på idrettsarrangement de siste to åra. Musikkaktiviteter er også populært. 37 prosent kan spille instrument, og 11 prosent spiller instrument regelmessig. 7 prosent er med i kor eller orkester. 14 prosent av befolkningen har opptrådt offentlig med sang eller musikk de siste to åra. 11 prosent driver med billedkunst/kunsthåndverk, og 4 prosent er aktivt med i organisert dans på fritida. Størst nedgang i kulturaktiviteter gjelder medlemskap i bokklubb. Mens 17 prosent var medlemmer i 2008, var andelen sunket til 10 prosent i 2012.

www.ssb.no Dagens statistikk

23. mai 2013

Voksenopplæring, godkjente nettskoler, 2012

Færre deltakere på nettkurs

Nettskolene hadde i overkant av 17 000 deltakere høsten 2012, en nedgang på nesten 12 prosent fra året før. Antall fullførte kurs var i skoleåret 2011/12 nesten 17 000. Det er 13 prosent flere enn skoleåret 2010/11.

Nettskolene tilbyr tre undervisningsformer: stedbasert undervisning, nettbasert undervisning med samlinger av deltakerne i nettskolens regi og nettbasert undervisning uten samlinger.

Flest deltakere på nettbaserte studier uten samling

89 prosent av deltakerne, eller 15 000 personer, tar nettbaserte studier uten samling. Av disse tar 72 prosent nettkurs på videregående nivå, 10 prosent på fagskolenivå og 18 prosent på universitets- og høgskolenivå. NKI Fjernundervisning har høyest antall deltakere med 9 000, av disse tar 7 400 kurs på videregående nivå.

2 000 færre deltakere siden 2011

Nedgangen i antall deltakere er størst på fagskolenivå med 19 prosent og minst for elever under lov om videregående opplæring med 7,5 prosent.

Det er store variasjoner blant skolene i deltakerantall fra høsten 2011 til høsten 2012. OPK Instituttet nettstudier hadde en økning på 115 prosent, og Fagbokforlaget nettskole hadde en deltakerøkning på 81 prosent. Mens både Aftenskolen Høyres Studieforbund og Senter for eiendomsfag hadde en nedgang i deltakertall på i underkant av 50 prosent fra foregående skoleår.

Kursfullføringer øker

Mens antall deltakere på ulike kurs har hatt en nedgang det siste året, er antall fullførte kurs økt fra skoleåret 2010/11. Det var 16 700 kursfullføringer skoleåret 2011/12, for skoleåret før var det 14 700 kursfullføringer. Dette representerer en økning på 14 prosent. Fordelingen av kvinner og menn på nettstudier er henholdsvis 62 og 38 prosent. Denne fordelingen gjenspeiles også i kursfullføringer. Det er kvinnene som i størst grad fullfører kurs; 66 prosent av alle som fullførte et kurs i skoleåret 2011/12, og 70 prosent i skoleåret 2010/11, var kvinner. For kursfullføringene skoleåret 2011/12 var kvinner i flertall i kategoriene Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk samt Helse-, sosial- og idrettsfag med en andel på 90 prosent.

Flest kursfullføringer innenfor økonomiske og administrative fag

For skoleåret 2011/12 var det flest kursfullføringer innenfor økonomiske og administrative fag i likhet med skoleåret 2010/11. Innenfor dette fagfeltet var kursfullføringene etter nivå 28 prosent på videregående nivå, 58 prosent på universitets- og høgskole og 14 prosent for fagskoleutdanning. Andelen kvinner på fagfeltet var 65 prosent.

Det var i overkant av 52 prosent kursfullføringer på videregående nivå, deretter fulgte universitets- og høgskolenivå med 37 prosent kursfullføringer og til slutt fagskoleutdanning med 11 prosent.

På videregående nivå var det flest kursfullføringer ved økonomiske og administrative fag med 1 800 etterfulgt av Humanistiske og estetiske fag med 1 200 fullføringer. For universitets- og høgskolenivå var det flest kursfullføringer ved økonomiske og administrative fag med 3 700 kursfullføringer.

Flest deltakere i 20-årene

Hovedtyngden av dem som tar utdanning på nettskoler, er i alderen 20 til 39 år. Aldersgruppen 20 til 29 år utgjør 35 prosent av deltakerne, gruppen fra 30 til 39 år utgjør 31 prosent og aldersgruppen fra 40 til 49 år utgjør 21 prosent av alle deltakerne. I underkant av 90 prosent av alle deltakere på nettkurs i skoleåret 2011/12 er i alderen 20 - 50 år.

16. mai 2013

Studiepoengproduksjon ved universiteter og høgskoler, 2011/2012

51 studiepoeng per heltidsstudent

Blant ordinære heltidsstudenter som oppnådde studiepoeng i studieåret 2011/2012, var gjennomsnittet 51 poeng.

Studenter ved vitenskapelige høgskoler hadde det laveste gjennomsnittet blant de ulike institusjonstypene med vel 48 poeng i gjennomsnitt. Studenter ved de militære høgskolene hadde det høyeste gjennomsnittet med nesten 60 poeng, noe som er normert studieprogresjon. Av heltidsstudenter i ordinær utdanning var det i studieåret 2011/2012 10 prosent som ikke oppnådde noen studiepoeng.

Lavest andel med full progresjon på humanistiske og estetiske fag

Mindre enn 45 prosent av ordinære heltidsstudenter på dette fagfeltet hadde full studieprogresjon. Fagfeltet samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag hadde den største andelen av ordinære heltidsstudenter som tok 60 poeng eller mer. Her var det 64 prosent som viste normert studieprogresjon. Også fagfeltet helse-, sosial- og idrettsfag lå høyt når det gjelder andelen med full studieprogresjon. 61 prosent av de ordinære heltidsstudentene tok 60 studiepoeng eller mer.

Kvinner tar flere studiepoeng enn menn

Ser vi på alle studenter under ett, ikke bare heltidsstudenter, var gjennomsnittet lavere. Av alle registrerte studenter som tok studiepoeng, var gjennomsnittet 43 poeng dette studieåret. Andelen kvinner som tok 60 studiepoeng eller mer i studieåret 2011/12, var høyere enn andelen menn som tok så mange poeng. Dette er ikke noe nytt, men har vært slik de siste årene. 37 prosent av kvinnene og 35 prosent av alle menn tok 60 eller flere poeng i løpet av året. Andelen som ikke tok studiepoeng, var høyere for menn enn for kvinner, henholdsvis 15 og 12 prosent.

Innvandrere tok færre poeng

Andelen innvandrere som tok 60 studiepoeng eller mer, var 29 prosent og er dermed lavere enn for den øvrige befolkningen hvor 37 prosent hadde normert progresjon. Andelen med full progresjon var høyere i gruppen norskfødte med innvandrerforeldre, 36 prosent, enn for innvandrere. Det var en større andel innvandrere som ikke tok studiepoeng enn det var i de andre gruppene. 18 prosent av innvandrerne og 13 prosent i den øvrige befolkningen tok ingen studiepoeng. På et enkelt fagfelt, samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag – det fagfeltet med høyest andel studenter som tok mange studiepoeng – tok hele 60 prosent av norskfødte studenter med innvandrerforeldre 60 studiepoeng eller mer. Tilsvarende andel for den øvrige befolkningen var 47 prosent.

www.ssb.no Dagens statistikk

Odd Frank Vaage

Norsk kulturbarometer 2012

Norsk kulturbarometer 2012 beskriver nordmenns bruk av forskjellige kulturtilbud, tilgang til og interesse for slike tilbud og egenaktiviteten på dette feltet. Publikasjonen gir også et bilde av utviklingen på disse områdene de seinere åra. Statistikken blir presentert ved hjelp av oversiktlige tabeller og figurer slik at stoffet skal være lett tilgjengelig. Hvert kulturtilbud blir presentert for seg, og det legges vekt på hvilke befolkningsgrupper som bruker de ulike tilbudene, og hvor ofte de bruker dem.

Norsk kulturbarometer er et aktuelt oppslagsverk for alle som arbeider innenfor kultursektoren, for forskning, undervisning og for dem som ellers er interessert i dette feltet.

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8657-5 trykt versjon
ISBN 978-82-537-8658-2 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3321

Pris kr 210,- inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

A

NORGE P.P. PORTO BETALT

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

posten

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Avsender:
Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Kongens gate 6, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-8673-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8674-2 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603 Trykt versjon
ISSN 0809-4713 Elektronisk versjon

Pris:
Institusjonsabonnement kr 330,- per år
Privatabonnement kr 220,- per år
Enkeltnummer kr 65,-

ISBN 978-82-537-8673-5
9 788253 786735

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

